

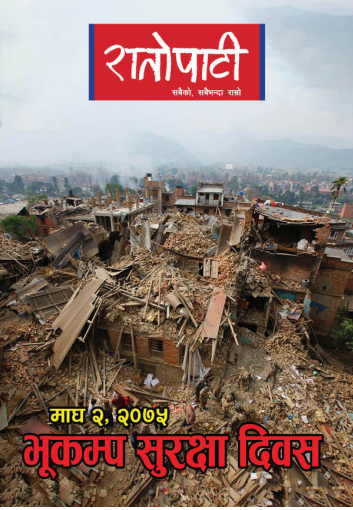
रातोपाटी

सबैको, सबैभन्दा राम्रो

माघ २, २०७५

भूकम्प सुरक्षा दिवस

विषयक्रम

Cover photo: news.nationalgeographic.com

- ५ ९० सालको त्यो महाभूकम्प
ब्रम्ह शमशेर
- १७ भूकम्पले मार्देन, मान्छेकै कारण हुन्छ धनजनको धेरै
क्षति
लोकविजय अधिकारी
- २९ घसिँदै भित्र छिरे, अनि पेम्बालाई ताने
लक्ष्मण बस्नेत
- ३९ भूकम्पपीडितलाई व्यवसाय गर्न ५ प्रतिशत ब्याजदरको
सहुलियत ऋण दिँदैछौं
सुशील ज्ञवाली
- ५४ सिंहदरवाको २ भागमा धमाधम रेट्रोफिटिङ
शम्भु दंगाल
- ६२ रानीपोखरी पुनर्निर्माण
- ७० भूकम्प पूर्वसचेतना प्रविधि:
चीनमा भूकम्पको भट्का आउनभन्दा अघि नै सूचना
- ७५ भूकम्पले क्षति भएका स्वास्थ्य संस्था निर्माणको काम
बल्ल शुरु
अञ्जु तामाङ
- ८२ भूकम्पछि पुनर्निर्माणले अर्थतन्त्रमा बृद्धि ल्याउन सकेन
एलिजा उप्रेती
- ८७ जापानी भवनहरूले यसरी ठूला भूकम्प पनि थगच्छन्

विशेष सामग्री- ६

भूकम्प सुरक्षा दिवसः

रातोपाटी विशेष सामग्रीहरू

माघ २ गते, राष्ट्रिय भूकम्प सुरक्षा दिवस। विसं १९९० मा आजैको दिन महाभूकम्प गएको थियो।

भारतीय र युरोसिएन प्लेटको घर्षणबाट बनेको हिमालको काखमा रहेको हाम्रो मुलुकमा त्यसअघि पनि र त्यसपछि पनि पटक पटक भूकम्प गएर जन धनको क्षति भएको पाइन्छ।

धर्तीभित्रको हलचलका कारण आउने भूकम्प त रोक्न सकिने कुरा भएन, तर धर्तीमाथि हामीले भूकम्प प्रतिरोधी भौतिक संरचनाहरु बनायौं भने त्यसबाट हुने क्षति भने न्यून गराउन सकिन्छ। त्यहिभएर जनमानसमा सचेतना जगाउन विसं २०५५ देखि राज्यबाटै यो दिन राष्ट्रिय भूकम्प सुरक्षा दिवस मनाउन थालिएको हो।

यो दिवस मनाउन किन आवश्यक छ भन्ने हामीलाई विसं २०७२ मा गएको विनाशकारी भूकम्पले दिइ सकेको छ। अब फेरि त्यस्तो प्राकृतिक महाविपत्ति आइपर्दा कसरी सुरक्षित रहने त ? यसको जवाफ खोज्न आज रातोपाटीले बिशेष सामग्री पस्कने जमर्को गरेका छौं।

९० सालको त्यो महाभूकम्प

ब्रम्ह शमशेर

नेपालमा गएको यो ठूलो भूकम्प पृथ्वीभरका ठूलूला कम्पहरूसँग दाँजिन सक्छ।

भूकम्प केन्द्र नेपाल राजधानीबाट करिब ५२ कोस दक्षिणपूर्वमा फेला परेको छ। त्यो ठाउँ (जसलाई एपिसेन्टर भनिन्छ) सीतामढी र मधुबनीको बीच (उत्तर बिहार मुग्लान) मा पत्ता लागेको छ।

सो ठाउँ पूर्व ३ नम्बरको सीधा दक्षिण (ओखलढुङ्गाबाट करिब ३५ कोस र उदयपुरगढीबाट २५ कोस मात्र टाढा) परेकोले पूर्व ३ र ४ नम्बरपट्टि ज्यादा जोड पर्न गएको हो।

हिन्दुस्तानको भूकम्प जाँच्ने कल (सिस्मोग्राफ) बाट नेपाल राजधानीमा भूकम्पको जोड सेकेन्डको आठ फिट गएको अञ्जाम भएको छ। तर, भुइँचालोको जोड जमिनको किसिमबाट फरक हुने भएकाले काठमाडौं र पाटन सहरमा सेकेन्डको ८ फिट गए पनि भादगाउँ, लुभु, सानागाउँ, बुङ्गती, खोकनामा सेकेन्डको १० फिटको तोड अथवा भूकम्प केन्द्रको जग्गामा झैँ हुन भयो भने भूगर्भविद्या जात्रेहरूले भनेका छन्।

भुइँचालो कति बजे सुरु भयो भन्ने कुरामा धेरैको राय बाइदछ। तर हिन्दुस्थानको (स्ट्यान्डर्ड) टाइममा १४ घन्टा १३ मिनेट २२ सेकेन्ड चढेकाले हिसाब गर्दा यहाँ दिनको २ बजेर २४ मिनेट २२ सेकेन्ड चढेकाले हिसाब गर्दा यहाँ दिनको २ बजेर १५ मिनेटको अञ्जाम गरेका छन्। तर २ बजेर २४ मिनेट २२ सेकेन्डलाई नै ठीक समय मान्नुपर्छ।

त्यसभन्दा पनि भूकम्प कति बेरसम्म अड्यो भन्ने कुराको मुकर्रर्न गर्न कठिन छ। त्यसको हिसाब जगैपिच्छे फरक-फरक पर्न गएको छ। पूर्वतिर १०-१२ मिनेटसम्मको पनि अञ्जाम गरेका छन्, तर यहाँ (राजधानी) को त्यस बखत खुला मैदानमा बसिरहेका एक कारिन्दाले घडी हेर्दा ठीक दुई मिनेटसम्म अडेको हिसाब गरेछन्। अरू कुरा विचार गर्दा पनि २ देखि ३ मिनेटभित्रको अञ्जाम गरिन्छ।

सो भूकम्पको जोड करिब ३० लाख वर्गमाइलको गिर्दासम्म पुग्यो तापनि त्यसमध्ये धेरैजसो खण्डमा मामुली कम्प मात्र भयो खास नोक्सान परेको ठाउँ १) नेपाल राज्यमा पश्चिम १ नम्बरदेखि पूर्व सिमानासम्म र २) मुग्लानमा बिहारको उत्तर र बीच खण्ड र आसामको केही खण्ड हुन गयो।

सो ठूलो कम्पपछि साना-साना कम्प पनि धेरै गइरहे, अझसम्म पनि जाँदैछन्। यहाँ भूकम्प जाँच्ने कल नभएकाले कति यस्ता कम्प भए पूरा हिसाब राख्न सकिएको छैन। माघ २ गतेदेखि ७ गतेसम्ममा मात्र पनि २८ सानासाना कम्प गए भन्ने हिन्दुस्तानको खबर छ। यहाँ पनि ६ दिनभित्र करिब त्यति नै गए होलान्। तीमध्ये १÷२ कम्प निकै कडा थिए। सोभन्दा पछिको गिन्ती अञ्जामको भरमा छ। यो विषयको अरू वैज्ञानिक जाँच एघारौँ

भागमा केही लेखिएको छ। त्यस भागमा केही भूगर्भविदहरूले दिएको आआफ्नो राय पनि लेखिएका छन्।

त्यस बखत श्री ३ महाराजको सवारी पश्चिम नयाँ मुलुकमा भएको थियो। उहाँको सवारी चलाउने मुख्य जनरल मेरो बुबा (हाल पू.क.ज.) सुप्रदीप्त मान्यवर जनरल बबरशमशेर जङ्गबहादुर राणा जी.बी.ई., के.सी.एस.आई., के.सी., आई.ई., ने., प्र.ब., अनरेरी कर्नेल ब्रिटिस आर्मी होइबक्सन्थ्यो। सिकारको बन्दोबस्त गर्ने जनरल केशरशमशेर र हजुरिया जनरल बहादुरशमशेर होइबक्सिन्थ्यो। श्री ५ महाराजाधिराज त्रिभुवन वीरविक्रम शाहदेवको सवारी नागार्जुनमा थियो। पूर्व पहाडमा १ नम्बरदेखि लिएर इलामसम्म र पश्चिम ४ नम्बरसम्म जर्नेल कर्नेलहरू दौडाहा वा जाँच गर्न खटिएका थिए। कास्की, लमजुङमा नापी नभएको धेरै वर्ष भएकाले सो ठाउँ नापी गर्ने भैरु र सूर्यदल २ पल्टन खटिएका थिए। साविकबमोजिम भीमफेदी-अमलेखगन्जको बाटो मर्मत गर्न २ पल्टन गएका थिए। श्री ३ को सवारीमा पनि पूरा २ पल्टन गएको थियो। नयाँ मुलुक सवारी हुँदा यी पल्टनहरूलाई वगडीमा जनरल सिंहशमशेरको जिम्मामा छाडिबक्सेको थियो।

तसर्थ धेरै अफिसर र पल्टनहरू राजधानीबाट बाहिर गएका थिए। (खास गरी तिनीहरू भूकम्पबाट कम नोक्सान भएको ठाउँमा पर्न गए।) मुख्तियार श्री रुद्रशमशेर जबरा कायममुकायम प्राइममिनिस्टर होइबक्सेर यहाँ रहेका धेरैजसो जर्नेललाई थप अड्डा र कामको भार पर्न गएको थियो। झन् त्यसै बखत भूकम्पको मार पर्न आउँदा राजधानीमा रहेका धेरै सरकारी अफिसर कामदारहरूलाई ज्यादै भीड र झोंज पर्न गयो।

भूकम्पको बयान

माघ २ गतेको केही दिन अगाडि पौष २८ गते केही पानी पर्यो। दिन र रात करिब शून्य दशमलव ४१ इन्च परेको थियो। त्यसले गर्दा बिहानीपख हुस्सु पनि केही बढ्न गयो। अधिल्लो दिन सङ्क्रान्ति भएकाले जताततै चाड मनाएको देखिन्थ्यो। माघ २ गते पनि त्यही चाडबाडको हावा अडिरहेको थियो। सोही दिन सोमबारे औंसी परेकाले धेरैजसो आइमाई नुहाईधोई पूजापाठ गरी व्रत बसिरहेका थिए, चाडबाड मनाइसकेका दुनियाँहरू खेतमा काम गरिरहेका थिए। बिहानपख हुस्सु लागेको थियो तापनि अरू दिनको भन्दा काम कडै थियो। त्यस बखत घामको तेज करिब ६० डिग्री चढेको थियो (पानीको तापक्रम करिब ५७ डिग्री थियो)। तैपनि आँगन, कौसी र सडकमा समेत घाम तापिरहेका धेरै थिए। सहर गाउँका भट्टीमा मतवाली नेवार, भोटेहरूको भीड थियो। माघ महिना भएकाले गाउँलेहरू आफ्नो खेतको उब्जाउ बेघ्न आएकाले सहरका बजारतिर पनि भीड थियो। सरकारी अड्डामा काम भइरहेको थियो, पल्टन कवाज खेलिरहेका थिए।

ठीक २ बजेर २४ मिनेट २२ सेकेन्ड हुँदा अकस्मात जमिनभित्रबाट गुडगुडे आवाज आयो र साथसाथै भूकम्प सुरु भयो- १९९० माघ २ गतेको महाभुइँचालोको उत्पत्ति भयो। यो जमिनको अपूर्व आवाजले गर्दा भूकम्प हो भन्ने ख्याल झट्ट चढ्न सकेन, पानीको लहरीझैं जमिन चक्कर खाई बटारिन थाल्यो र सोही वेगमा धेरैजसो धर इमारतहरू लड्न गए। वेग यस्तो अनौठो थियो कि एक बिजुलीबत्तीको ग्लुपसमेत त्यसको सकेटबाट बाहिर उछिट्टिएको देखियो। त्यस घटनाबाट जमिन कस्तो जोडले काँपेछ केही अज्ञाम गर्न सकिन्छ। रुखहरू हुरीमा परेझैं लच्के। सानासाना टुप्पाले जमिन छोला-छोला जस्तो भयो।

पोखरीको वा भाँडामा राखिएको पानी बाहिर फ्याँकियो। समुद्र बढेमा झैँ शान्त पोखरीहरूको पानी ठूलूला छालझैँ उछिट्टन लागे। घरका गारा, किलासहरू हुरीमा ढोकाझैँ खुल्ने र बन्द हुने गर्न लागे। जमिन तल र माथि हुँदा धमाधम घरहरू लड्न थाले। अग्लाअग्ला बुजा गजुरहरू पनि खसे। तोपको बढाइँमा झैँ घर भत्केको भयङ्कर आवाज आउन थाल्यो। धूलोले गर्दा अन्धकार भयो। ८-१० हात अगाडि पनि देख्न नसकिने भयो। सहरको धूलोले गर्दा टुँडिखेलजस्ता खुला जग्गामा पनि धूलोको कुहिरीमण्डल हुन गयो, सबै मानिस खुला जग्गातिर भाग्न थाले। कोही अड्न नसकी केही चीजको भर लिई खडा रहे, कोही चार हातखुट्टा टेकी चौपायाझैँ भाग्न थाले, कोही छिँडीमा लुके, कोही चोकमा दौडिए औ कोही बारीतिर कुदे। कहीं कहीं आमाहरू आफू खुला ठाउँमा आइसकेपछि पनि आफ्ना छोराछोरीको मायाले घरभित्र पस्न जाँदा मृत्युको मुखमा परे।

धूलोले अन्धो पारे पनि अतासले गर्दा सबै मानिस दौडन थाले। साथसाथै सबले अतासमा ईश्वरको नाम लिई कराउन थाले र चारै तर्फबाट कोलाहल शब्द निस्कन थाल्यो। सो शब्द घर भत्केको आवाजसँग मिल्दा कस्तो भयङ्कर सुनियो होला, विचार गर्नुहोस्। खास गरी स्त्रीहरूमा धेरै जस्ताले धर्म हुन्छ भन्ने विचारले भाग्ने कोसिस नगरी पानी भर्ने वा औँलाले जमिन छुने जस्ता रकम-रकमका काम गरे। तर, भाग्ने मानिसहरूले पनि सुख पाएनन्। सहरका साना-साना सडक र गल्ली धराप बन्न गए। हजारौँ घरले थिचिई अकाल मृत्युको गाँसमा परे, हजारौँ घाइते भए, टुँडिखेलमा कवाज खेलिरहेका सिपाहीहरू उभिन नसकी धेरैजसो जमिनमा घोष्टो परे, पूर्वको १ खण्ड जमिन फाटिन गई पानीसमेत निकलियो। सोही बखत धरहरा र घन्टाघर दुवै करौँतीले काटेका रुखझैँ चिरा-चिरा पर्न गई २-३ टुक्रा भएर ढले। धरहराका टुक्राहरू त्यसको पर्खालको चक्काभित्रै परे। अरू घर इमारतहरू पनि त्यस्तै किसिमले ढलेका देखिए। 'भूकम्पमा घरहरू तेसै ढलेर भत्कन्छन्' भन्ने विचार धेरै दृष्टान्तले सिद्ध भएनन्।

खेत र सडक चिरा-चिरा भई फाटि गए। चिरा परेका ठाउँहरूबाट पानी निस्कन थाल्यो। सबै खोलानालामा काढी आयो। बागमती, विष्णुमती लगायत अरू सबै खेला छिनभरमै कालो र मैलो पानीले ढाकिए। कुनै ठाउँमा ८-१० हात माथिसम्म पानी फोहोराइँ जमिनबाट फुटेर आयो। धेरैजसो खेत पानीले जलथल भए। कुनै कुनै ठाउँमा जमिन फाटिँदा तातो पानी र बालुवासमेत बाहिर आएको देखियो भन्ने सुनियो। बालाजु र शङ्खमूल नजिकमा सडकहरू ठाउँ-ठाउँमा १-२ हातसम्म भासिए। चिरा नपरेका सडक बहुत कम थिए, यी चिरा परेका ठाउँको गहिराइ ८-१० हातसम्म पनि थियो, लम्बाइको त कुरै छाडौं।

भूकम्प बन्द हुनासाथ सबै आफ्ना नाताहरूको खोजतलास गर्न थाले बेपत्ता भएकाहरूले नाम पुकार्दै सडकमा दौडन थाले। घरमा नभएकाहरू आफ्नो घरतिर दौडन थाले। दुस्मनले

हमला गर्दाझैँ सहरभित्रका दुनियाँहरू आफ्ना मुख्य-मुख्य माल लिई बाहिर आउन थाले एकै छिनमा सबै ठाउँ यी आत्तिका स्त्री-पुरुषले भरिए। माघेसङ्क्रान्ति मनाउन कोही कोही काइत वा कोही कोही मित्रको घरमा गएकाले आफ्ना जहान-बच्चा, नातागोता र इष्टमित्र पत्ता लगाउन विशेष कठिन पर्यो र त्यसले गर्दा उताका मानिस यता, यताका मानिस उता दौडन थाले। आफ्ना नाता पुरिएकाहरूले सकी नसकी घरको रास खोस्रन थाले। मद्दत नपुगेकाहरूले गुहार माग्न लागे, तर त्यसबखत सबै आ-आफ्नै नातेदारको खोजतलासमा लागेकाले मद्दत पाउन कठिन भयो। घरको रासबाट बाँचेकाहरूको स्वर पनि सुनिन्थ्यो, परन्तु झिक्न पूरा सामर्थ्य भएन। यस्ताका नातेदारको दिल कस्तो भयो, कल्पना पनि गर्न सकिँदैन। यस्ता मानिस पल्टन भएको ठाउँमा (काठमाडौँका लागि टुँडिखेल) आई कराउन थाले। भूकम्प बन्द भएको केही बेरपछि नै सो ठाउँमा चिफसाब, लाठसाब र अरू जर्नेल अफिसर जम्मा भए।

पहिलो काम त्यहाँ जम्मा भएका सिपाही फौजलाई उत्साह र आधार दिने काम भयो। त्यसपछि तिनीहरूलाई ठाउँ-ठाउँमा पठाउने काम गरियो। श्री ५ का छोरी मैया २ र श्री ३ की नातिनी मैया मरेको खबर त्यहीं आयो। अफिसरहरूको तैनाथमा राखी सिपाहीहरूको गठ-गठ गरी सहर र दरबारमा पुरिएका मानिस झिक्न खटनपटन भयो। तिनीहरू गई सहरमा पुरिएका धेरैलाई बचाए। आफ्ना घरजहान सम्झी मनमा कस्तो ताप परेको हुँदो हो, तापनि पल्टनियाँ जवानहरू आफ्नो कर्तव्यको सोझो रहे। खटाइएका ठाउँमा कोही गाह्रो नमानी गए। यस्तो देख्दा खुसी पनि लाग्यो, दया पनि जाग्यो। त्यस बखत तीन सहरमा करिब ८ हजार ५ सय सिपाही थिए, धेरै मानिस घाइते भएकाले अस्पतालमा ज्यादै भीड भयो। घाइतेहरूका साथै अरू सहरका बासिन्दाले अस्पतालको कम्पाउन ढाक्न थाले। तिनीहरूमध्ये केही आमाहरू आफ्ना मरेका छोराछोरीलाई हातमा लिई बाँचेका छन् कि भन्ने आसले डाक्टरलाई देखाउन आएको दृश्य पनि देखिन्थ्यो। त्यस बेला अस्पतालको तैनाथवाला भएकाले घाइतेलाई औषधि पुर्याउने काम मलाई पनि पर्न आयो। त्यसबखत सहरभित्र कोही कोही सज्जनले दुःखी घाइतेको स्याहारसम्भार गरे पनि धेरैजसो बासिन्दा अतासले होसविहीन भई बसिरहे।

श्री ५ महाराजधिराजको सवारी त्यस बखत नागार्जुनमा थियो। केही बेरका लागि त्यहाँबाट नारायणहिटी दरबारमा सवारी भई विष्णुमतीको पुल भत्केकाले छाउनीको बाटो गरी नागार्जुन फियो। चलनबमोजिम छाउनी पास गरिबक्सदा १ तोपको सलामी दिइयो। नागार्जुनको दरबारहरू पनि भत्किएकाले पालमै राज भयो।

सहरका केही घर र दरबारसमेत भत्केका घरका काठपात आगोमा पर्दा आगलागी भयो तर थोरै घरमा मात्र पर्न आएको र हावाको जोड पनि कम भएकाले सम्हाल्न सकियो। खोकनाको तेल पेलने ठाउँमा पनि आगलागी भयो, परन्तु फिँजिन पाएन। फर्पिङको मुख्य बिजुलीघरमा भूकम्प हुँदा आफसेआफ कल बन्द हुने प्रबन्ध भएकाले सबै ठाउँको करेन्ट बन्द हुन गयो। सो व्यवस्था नभएको भए चुँडिएका तारहरूबाट आगलागी उत्पन्न हुने बहुत सम्भावना थियो। आगलागी हुन एक भाग्यको कुरो सम्झनुपर्छ। त्यस बखतको अवस्था तपसिलमा प्रेमराजको एक बयानबाट राम्रोसँग अन्गाम गर्न सकिन्छ।

“होसहतास हराएको दुई मिनेटपछि आँखा हेर्दा चारैतिर प्रलयको दृश्य, प्रलयको कोकोहोलो स्वरले चिच्याउने र कराउन लागेको देखियो, सुनियो। मानिसको त के कुरो, मानिसको शरणमा परेका चुराचुरुङ्गी पनि च्याँच्याँ र चुँचुँ गरेर आकाशमा कराएको थिए। मुसोजस्तो छरितो जन्तुले पनि भाग्ने मौका पाएन, जहाँको त्यहीं थिचिएर मर्नुपर्यो।

छोराको शरीर सबै किचिइरहेछ, मुख पक्क-पक्क बाएको इँटका अन्तरबाट अलि-अलि देखिन्छ, आ..मा.. भनेको मलीन आवाज अलि-अलि सुनिन्छ, इँटा काठ पन्छाएर छोरो झिक्ने मद्दत पुग्दैन। यस्तो अवस्थामा त्यस अभागिनी आमाको तस्बिर खिच्नुहोस् ! जहानमा ११ जना थिए, सबै किचिएर मरे, एउटा पाँच वर्षको बालक बाँच्यो। यो टुहुरोको सम्झना गर्नुहोस्। विवाह गरेको वर्षदिन पनि भएको छैन १५ वर्षकी बाहुनी विधवा भई, यसले छाती पिटी-पिटी रोएको करुणाक्रन्दनको विचार गर्नुहोस् ! जहानमा कसैको टाउको फुटेको छ, कसैको हात भाँचिएको छ, कुनै बेपत्ता छन्, कसैलाई खोस्रेर झिक्दैछन्, कसैलाई पोल्न लगिसके। घ्याम्पो फुट्यो, अन्नको गेडो छैन। घरमा मुर्दा लडिरहेछ कात्रो किन्न जाने पसल छैन, दाउरा किन्ने पैसा छैन। भत्किएका घरका

काठपातले मुर्दा पोलिए। बाबु मर्यो, छोरोले किरिया गर्नलाई कपाल खौरन छुरा पाएन। पुरेत बाजेसँग किरिया गराउने पुस्तक छैन, घरले किचिएको छ अथवा कहाँ छ पत्तो छैन। किरियापुत्रीले नयाँ धोती नपाएर पुरानो पटुका फेरेर किरिया बस्नुपर्यो। सारा सहर भक्तियो, पसल भत्के, केही किन्न पाइँदैन। रात पर्यो, माघेझरी पर्ने डर छ, ओत छैन।”

दाउरा नपाउँदा धेरैले भत्केका घरको काठले लास जलाए। सबै घाटमा ठेलमठेल भयो। मुर्दाको सद्गत गर्न नसक्नेहरूले घाटामा मुर्दाहरू त्यसै फ्याँक्न थाले, गाईवस्तुको त कुरै छाडौं।

वीरगञ्जसम्मको एकलो टेलिफोनको लाइन पनि टुट्न गएको र चारैतिर नोक्सान पर्न गएकाले बाहिरको खबर अन्धकारमै रह्यो, न त यताबाट खबर पठाउन सकियो। श्री ३ कहाँ खबर लिई घोडचढी गए। बाटो बिग्रेकाले भादगाउँ वरिपरि गाउँको खबर पाउन पनि कठिन भयो। केही गोलमाल वा चोरीको बचाउलाई कौसी (सरकारी ढुकुटी) झ्यालखाना, तोपखाना र ठूलूला दरबारमा पालो थप गरियो। राति रमन घुम्ने काममा विशेष कडा गरी थप अफिसर सिपाही खटाइयो। खोरका थुनुवाहरू भाग्न कोसिस गरे पनि सिपाहीको मद्दत चाँडै आएकाले भाग्न सकेनन्।

हिउँदको छोटो दिन, रात चाँडै पर्यो। तर, बिजुली बत्ती आएन। आफ्ना नातेदारको खबर लिन पनि फुर्सद भएन। साना-साना कम्प रातभर गइरहे, तिनको गिन्ती रहेन। ठूलादेखि सानासम्म सबैको खेत, बारी या खुला मैदानमा बास भयो। हजारौं ओत नपाई खुला मैदानमा बसे, त्यस रात खाना पनि थोरैले मात्र पाए। जाडो ज्यादा कडा थियो। ठन्डी २८ डिग्रीसम्म झर्यो, पानी जम्न थाल्यो। त्यो रात ज्वरोको निद्राइँ बित्यो।

भोलिपल्ट पुरिएका मानिस र मुर्दा झिक्ने काममा मद्दत दिन सिपाहीहरू ठाउँ-ठाउँमा खटिए। धेरै जिउँदा मानिस निस्के। सहरको स्वरूपै बदलिएको थियो। एकै ठाउँमा पनि ४०÷५० जनासम्म पुरिएकाले जत्रो मद्दत पनि कम्ती देखिन्थ्यो। सिपाही र कोही अफिसरबाट तारिफलायकको काम भयो। चार भञ्ज्याङभित्रका गाउँहरूको र नजिक-नजिकका पहाडबाट खबर आउन थाल्यो। अफिसरहरू पनि गाउँ-गाउँमा बुझ्न गए। सबै

ठाउँबाट उही खराब खबर आउन थाल्यो। दृष्टान्तका लागि एक भूकम्प सेवा पं प्रेमराजको बयान तपसिलमा छ।

“म घुमेका गाउँहरूमध्ये सानागाउँ र लुभु सहरको दृश्य अन्तको भन्दा हृदयविदारक छ। पहिले १५००-२००० छाना भएको ठाउँमा अहिले ४÷५ वटा पनि देखिँदैनन्। अधिको झिँगटीका छानाले भरिभराउन भएको बस्ती अहिले पटपटी फुटेर नाङ्गो देखिइरहेछ।”

वीरगञ्जसम्मको टेलिफोन लाइन पनि ३ गते नै खुल्यो। परन्तु रक्सौलभन्दा परको खबर केही पाइएन। “वीरगञ्ज स्वाहा भएको छ, रक्सौलदेखि माथिसम्म रेलको लाइन टुटेको छ। नेपाल सरकार लाइट रेलवेमा पनि नोक्सान पर्न गएको छ। तारको लट्टा टुटेकाले हिन्दुस्थानपट्टिनको केही खबर छैन। तर, मुग्लानपट्टि पनि धेरै नोक्सान पर्न गएको अञ्जाम गरिन्छ” भन्ने खबर आयो। अन्धकारको अन्धकारै भयो। पहाडतर्फ पनि विस्तारै खबर आउन थाल्यो।

भूकम्प गएको दिनैदेखि हररोज साना-साना भूकम्प जान थाले। माघ ४ गते राति निकै ठूलो कम्प भयो। आत्तिएका दुनियाँमा झन् अतास बढ्यो। हरेक कम्पमा मानिसको कोलाहल सुनिन्थ्यो। ३-४ दिनसम्म यस्तो कोलाहल बराबर चलिरह्यो। पछिपछि यस्तो कराउने कम हुँदै गयो। दुनियाँलाई भूकम्पमा बानी पर्न थाल्यो। बास, खाना आदि हरेक कुराको हाहाकार परेको बखतमा यस्ता साना-साना कम्पबाट झन् बढ्ता डर पर्न गयो। वरिपरिका गाउँ जताततैबाट नोक्सानको खबर आउँछ, बाहिर देशपट्टिको भने केही खबर छैन, अब के आइलाग्ने हो भन्ने ख्यालले यसै आत्तिएका पुरुषहरूको मनमा झन् अतास बढ्न गयो।

यो नयाँ अवस्थाका लागि तपसिलमा लेखिएबमोजिमको विभागमा काम भयो।

जङ्गी-लाठ (हाल मुख्तियार) पद्मशमशेर जबराबाट हेडक्वार्टर (मुख्य अड्डा) को जिम्मा लिइबक्स्यो। उहाँको त्यस बखतको परिश्रम र कर्तव्यउपरको भक्ति बिल्कुलै प्रशंसालायक थियो।

१) अन्न चामलको बन्दोबस्त गर्ने काम- पहिलो मोडमा त्यसतर्फ पनि पद्मशमशेरबाटै नजर भयो। तर ८-१० दिनपछि सो काम द.क.ज. (हाल जङ्गीकाठ) मोहनशमशेर जबराबाट नजर भयो। उहाँलाई मद्दत दिने कर्णेल भैरवशमशेर र कर्णेल शमशेरविक्रम थिए।

२) घाइते र बिरामीलाई औषधि गराउने काम- यो काम ममाथि पर्न आयो।

३) पानी-काज- जनरल प्रचण्डशमशेरबाट नजर भयो।

४) बिजुली र टेलिफोन- जनरल कृष्णशमशेर। उहाँमुनि कर्णेल चेतशमशेर मिस्टर किल्वर्न थिए।

५) लोकरक्षा- सो पनि जनरल पद्मशमशेरबाट नजर भयो। सो काममा उहाँलाई मद्दत दिने अरू अफिसरहरू पनि थिए।

६) पुलिस- त्यसको तैनाथवाला जनरल सूर्यशमशेर होइबक्सन्थ्यो।

७) पल्टन फौज- तिनीहरूबाट लोकरक्षादेखि दिएर हरेक किसिमको काम हुन्थ्यो। जनरल पद्मको अधीनमा थियो।

८) सहर सफाई- यो काम अस्पताल र म्युनिसिपल अड्डाबाट भयो।

यी माथि लेखिएका विभागहरूबाहेक सेन्सस लिने, ठाउँ-ठाउँको रिपोर्ट जम्मा गर्ने, जङ्गलमा डाँडाभाटा बाटेको हेरचाह गर्ने आदि शाखाहरू पनि क्रमैसँग उत्पन्न भए।

(ब्रम्हशमशेर जङ्गबहादुर राणाद्वारा लिखित पुस्तक 'नेपालको महाभूकम्प १९९०' बाट साभार गरिएको अंश)

भूकम्पले मार्देन, मान्छेकै कारण हुन्छ धनजनको धेरै क्षति

भूकम्प सुरक्षा दिवसको अवसरमा राष्ट्रिय भूकम्पमापन केन्द्रका प्रमुख **लोक विजय अधिकारी**सँग रातोपाटीका लागि **चन्द्र खाकी** र **फणिन्द्र नेपाल**ले गरेको कुराकानीको मुख्य अंशहरु:

तपाईंको विचारमा भूकम्प शत्रु, मित्र वा विशुद्ध प्राकृतिक घटना के हो ?

भूकम्प प्राकृतिक प्रकोप हो, यो दैवी प्रकोप होइन। शत्रु र मित्रको सन्दर्भमा कुरा गर्दा कुनै पनि कुरा आफैमा खराब हुँदैन। त्यससँगको हाम्रो सम्बन्ध कस्तो छ भन्ने कुराले कुनै पनि चीज खराब वा असल के हो भन्ने निर्धारण गर्ने कुरा हो। सामान्यतः हामीले बुझेको कुरा : भूकम्पले हामीलाई ठूलो क्षति पुर्याउँछ, त्यसैले गर्दा यो खराब भयो। तर जुन कुरा हामीले रोक्न वा पन्छाउने सक्दैनौं, त्यसलाई खराब वा असल भन्नु नै परेन।

पहिले पहिले मानिसलाई भूकम्प किन र कसरी आउँछ भन्ने कुरा थाहा हुँदैनथ्यो। तर, अहिले विज्ञानको विकास र प्रगति सँगसँगै भूकम्प आउने कारण तथा पृथ्वीको कुन कुन खण्ड वा भागमा भूकम्प आउँछ भनेर थाहा पाउन सकिन्छ। अझ कुन ठाउँमा कति रेक्टरसम्मको भूकम्प आउन सक्छ र त्यसअनुसारको भूकम्प गएपछि कतिसम्म क्षति हुन सक्छ भन्ने सम्भावनाको आँकलन गर्न सकिने हदसम्म विज्ञानको विकास भएको छ। नेपालमै पनि त्यो आँकलन गर्न सकिन्छ। यद्यपि, यो कुन अवस्थामा छ भन्ने फरक प्रसंगको कुरा हो।

यस पृष्ठभूमिमा, भूकम्प शत्रु वा मित्रु के हो भन्ने सन्दर्भमा कुरा गर्दा भूकम्प आइसकेपछि त्यसबाट हुन सक्ने क्षतिलाई कम गर्न सक्थौं भने त्यो घटना मात्र भयो, सकेनौं भने त्यो दुर्घटना भयो।

उदाहरणको लागि, २०७२ मा नेपालमा आएको ७.८ रेक्टरको भूकम्पले धेरै जनधनको क्षति पुर्यायो। तर त्यसको केही समयपछि, २०१६ को अक्टोबरतिर न्यूजिल्याण्डमा गएको त्यत्रै आसपासको भुइँचालोले चाहिँ धनको क्षति गरेपनि त्यहाँ मान्छेलाई खासै केही भएन। हाम्रो भन्दा ठूलो भूकम्प चिलीमा गयो तर त्यहाँ ४÷५ जना मान्छेको मात्र मृत्यु भयो।

यी दुई उदाहरणहरूले के स्पष्ट पाछै भने, पृथ्वीको उत्पत्तिकालदेखि नै निरन्तर घटित र पृथ्वीको अन्त्यसम्म पनि आइरहने, गइरहने भुइँचालो आफैमा नराम्रो रहेनछ, बरु त्यसले हाम्रो जीवनमा पार्ने प्रभावको आधारमा त्यो राम्रो वा नराम्रो भनेर मुल्याङ्कन गरिने रहेछ।

छोटोमा भन्दा, भूकम्प आफैले केही गर्दैन तर हामीले बनाएका कमजोर संरचनाको आधारमा त्यसले बढी क्षति गर्छ। भूकम्प आउँदा हाम्रै कारणले ठूलो क्षति हुन सक्छ भन्ने जान्दाजान्दै पनि हामीले नै धराप हुने संरचना बनाउँछौं र दोष चाहिँ भूकम्पमाथि थोपेछौं।

हामीमा भूकम्प सामना गर्ने क्षमता र चेतना नभएको कारण धेरै क्षति भएको छ ?

हामीमा चेतना र अध्ययनको कमी छ। भएकै अध्ययनहरु पनि चेतनाका कमीका कारण आम मानिससम्म पुर्याउन सकेका छैनौं। यो कुरा हाम्रो आफ्नै सीमितता र बाध्यताका कारण प्राथमिकतामा पनि पर्न सकेको छैन। अतः हामीमध्ये कतिमा चेतना छैन भने कतिमा चाहिँ क्षमता र प्रविधिको जानकारी छैन। चेतना नभएको कारणले भएको प्रविधिको पनि प्रयोग गर्न सकिरहेका वा चाहिरहेका छैनौं।

उदाहरणको लागि सुरक्षित घर बनाउने कुरालाई नै लिऔं। अहिले रेडियोमा पनि विज्ञापन आइरहेको हुन्छ। घर बनाउँदा झ्यालको तल र माथि डण्डी राख्यो भने १० प्रतिशतभन्दा बढी खर्च हुँदैन अहिले बनाइरहेको घर भन्दा सुरक्षित हुन्छ भनेर हामीले सुनिराखेकै हुन्छौं। तर हामी घर बनाउँदा त्यो पनि गर्दैनौं। नदेखिने, छोपिने कुरा हो भनेर वेवास्ता गरिदिन्छौं। अझ शहरतिर त भाडामा लगाउनका लागि वा बेच्नकै लागि पनि अर्काको लागि घर बनाईदिने काम भयो।

आफ्नो लागि बनाएको घर चाहिँ सुरक्षित बनाउनेतर्फ केही सोच र गर्न थालिएको देखिन्छ र तर भाडामा दिनको लागि बनाइने घरमा चाहिँ अझै लापरवाही र हेलचेक्राई नै भइरहेको छ। फलतः त्यसरी बनाइने घर भूकम्पको दृष्टिकोणले कमजोर नै भयो। यो भनेको फेरि पनि चेतनाकै कमी वा अभाव हो। आफ्नो घर मात्रै बलियो बनाएर हुँदैन, सबैले आ-आफ्नो घर बलियो बनाए तथा आफू वरिपरिका संरचनाहरु बलियो भए मात्रै सुरक्षित होइन्छ भन्ने चेतना सबैमा आउनु जरुरी छ।

हाम्रोमा १९९०, २०४५, २०७२ सालमा भूकम्प गयो। भूकम्प गइसकेपछि त्यसको पराकम्प कति समय सम्म गइरहन्छ ? विश्वमा, उदाहरणको लागि जापान, इन्डोनेशियालाई नै लिऔं, भूकम्प गइसकेपछि त्यहाँ छोटो समयको अन्तरालमा ठूला भूकम्प फेरि दोहोरिएर आएको देखिन्छ। तर नेपालमा ठूलो भूकम्प हेर्दा चाहिँ ८०/९० वर्षको अन्तरमा जान्छ भन्ने विज्ञहरुले भनेको पढ्न सुन्न पाइन्छ ? यसलाई कसरी बुझ्ने ?। यसबारे प्रष्ट पारिदिनुहोस।

हामी सबै कुरा एकै ठाउँबाट मात्रै हेर्छौं। इण्डोनेशियाको र जापानको भुइँचालो मात्र हेर्ने तर त्यो कहाँ कहाँ गयो भनेर हेर्दैनौं। नेपालमा पनि ८०/९० वर्षमा गएको भन्थौं तर त्यो एकै ठाउँमा गएको होइन भन्ने कुरा बुझ्ने जरुरी छ। ९० सालमा गयो, ४५ सालमा गयो, ७२ सालमा गयो, अब फेरि कति वर्षमा जाला, त्यो होइन, त्यसरी हेरिनु हुन्न। ती भुइँचालोहरू एकै ठाउँमा गएको होइन। ९० सालमा गएको भुइँचालो हिमालयको एउटा भाग, पूर्वी नेपालको भोजपुर केन्द्रबिन्दू भएर गयो। त्यसको केन्द्रबिन्दू बिहारमा थियो भनिँदै आएको कुरा गलत साबित भएको छ।

हाम्रो देश भूकम्पको जोखिम क्षेत्रमा पर्छ। तलबाट इण्डियन प्लेट र माथिबाट तिब्बतीयन प्लेटले ठेलिरहेको स्थानबीचमा नेपाल छ। इण्डियन प्लेट नेपालको चुरेको मुनिबाट उत्तर पूर्वतिर सरिरहेको छ। यो प्रतिवर्ष सरदर चार सेन्टिमिटरको दरले तिब्बतीयन प्लेटको तलतिर छिरिरहेको छ। त्यसमध्ये नेपालको हिमालयभित्र त्यसको गती दुई सेन्टिमिटर हुन्छ। अरु तिब्बततिर पर्ने भयो। नेपालमा करिब करिब अहिले भुइँचालो गएको केन्द्रबिन्दु भएको ठाउँबाट उच्च हिमालयदेखी दक्षिणतर्फ चुरेसम्मको भागमा करिब करिब २ सेन्टिमिटर खुम्चिन्छ, छिर्छ। त्यो २ सेन्टिमिटर छिर्दा हाम्रो हिमालयमा ठूलो तनाव र दबाव पर्दछ। तिब्बततिर सजिलै छिर्छ तर नेपालमा हाम्रो हिमालले इण्डियन प्लेटलाई सजिलै छिर्न दिँदैन। फलतः त्यो भाग खुम्चिएर अग्लिँदै जान्छ। त्यही प्रक्रियाबाट नै हिमालयहरू बनेका हुन्। तर निश्चित सीमामा अर्थात् ठेल्ले र ठेलिने प्रक्रिया चलिन्जेल त्यो खुम्चने प्रक्रिया चलिरहन्छ। त्यसपछि त्यो प्लेट इलाष्टिक तन्केपछिको अवस्थामा जस्तै आफ्नै ठाउँमा फर्कने हुन्छ। त्यही क्रममा प्लेट टुक्रने धाँजा फाट्ने जस्ता क्रियाहरू हुने गर्छन्।

यसरी ठूलो भुइँचालो जाँदा कुनै स्थानमा जमीन सँध्नु, कुनैमा उचालिन्छ, कुनैमा धसिन्छन्। ७२ सालमा भूकम्प जाँदा धुन्चेबाट उत्तरतिरको भाग गणेश हिमालको ७० सेमि तल धसियो। काठमाडौं त्यति नै उचाईमा माथि उचालियो। ककनी १ मिटर २० सेन्टिमिटर माथि उचालियो। पहिलेको स्थानबाट काठमाडौं ४५ सेमी सयो। ठूला भुइँचालोहरू जाँदा यो प्रक्रिया निरन्तर रूपमा चलिनैरहेको हुन्छ।

७२ सालको जस्तो भूकम्प अब पनि आयो भने प्लेट तराईतिर सर्छ ?

सबैभन्दा पहिले बुइनुपर्ने कुरा के हो भने यसअघि गएका ठूला भुइँचालोहरु एउटै होइन, फरक फरक हुन्। ९० सालमा गएको भुइँचालो पूर्वतिर गएको भुइँचालो हो। अहिले ७२ सालमा गएको भुइँचालोलाई चाहिँ वि.सं. १८३३ मा यही क्षेत्रमा गएको यस्तै भुइँचालासँग जोडेर हेर्न मिल्छ। त्यो भुइँचालो ७२ सालको भुइँचालो गएको क्षेत्र वरिपरि नै गएको थियो। त्यसैले ९० सालको भूकम्प र अहिले गएको भूकम्प फरक फरक ठाउँमा गएको भुइँचालो हो भनेर बुझ्न पर्छ।

९० सालमा गएको जस्तै भूकम्प सोही क्षेत्रमा १२५५ मा गएको थियो। राजा अभय मल्ल मरेको भनेको त्यही ठूलो भुइँचालोमा हो। र १९९० मा गयो। अर्थात् एउटै क्षेत्रवरिपरि ठूलो भुइँचालो ठूलो समयको अन्तरालमा गएको देखिन्छ। त्यसकारण नेपालमा ठूलो भुइँचालो ८०/९० वर्षमा जान्छ भन्ने कुरा सही होइन।

त्यसरी ८०-९० सालको अन्तरालमा नेपालमा ठूला भुइँचालो जान्छ भन्ने हो भने पश्चिम नेपालतिर भुइँचालो नगएको धेरै भइसकेको छ। सत्य के हो भने समयको अन्तरालमा नेपालका भिन्न भिन्न भागहरुलाई केन्द्र बनाएर ठूलो भुइँचालो गएको छ।

नेपालको ठाउँ भनेको जमिनसँग जमिन जुधेको ठाउँ हो। इण्डोनेशिया, चिली, जापानमा जमिनसँग समुद्र जुधेको स्थिति हो। त्यो ठाउँमा ठूला ठूला भूकम्प जान्छन्। तर नेपालमा भौगोलिक बनावटको कारणले त्यति ठूला भूकम्पहरु छिटोछिटो गएको हामीले थाहा पाएका छैनन्।

उदाहरणको लागि, २००४ मा सुमात्रामा गएको भूकम्पको धाँजा १२०० किमिसम्म रहेको थियो। यता हाम्रोमा ७२ सालको गोरखा भुइँचालोमा जम्मा १२० किमि मात्र धाँजा फाट्यो। ९० सालमा लगभग २०० किलोमिटरभन्दा कम मात्रै धाँजा फाट्यो। त्यसैले भौगोलिक अवस्थाअनुसार भूकम्पको स्केल पनि कम बेसी हुने हुन्छ। त्यसैले भूकम्प एउटा निश्चित समयमा जान्छ भनेर त्यसलाई वर्षको प्याटर्नमा बाँध्न मिल्दैन।

यसको अर्थ नेपालमा ठूला भूकम्प जाने सम्भावना सधैं रहिरहन्छ ?
नेपालमा हेर्ने हो भने पश्चिममा त ५०० वर्षसम्म पनि भूकम्प गएको छैन। यसको अर्थ त्यहाँ भुइँचालो जाँदै जाँदै भन्ने पनि होइन। यही कारण पश्चिममा ठूलो भूकम्प जाने सम्भावना रहेको छ भन्ने कुरा सत्य हो।

माथि मैले भनिसकेको छु। दुई प्लेटहरूले एक अर्कालाई धकेल्दा शक्ति जम्मा हुन्छ र त्यो शक्ति निष्काशित हुने क्रममा भुइँचालो जाने गर्छ। प्लेटले धेरै शक्ति थाम्छ भने धेरै शक्ति जम्मा हुन्छन। शक्ति जम्मा हुने तर भुइँचालो नजाने भयो भने जति धेरै समय रह्यो त्यति शक्ति जम्मा हुने भयो। जति शक्ति जम्मा हुन्छ, ठूलो भुइँचालो जाने सम्भावना बढ्छ। तर एकै पटक ठूलो भुइँचालो नजान पनि सक्छ। स-साना धेरै पनि जान सक्छ। ५०० वर्षदेखि त्यहाँ भूकम्प जाने शक्ति सञ्चित भइरहेको छ। भूकम्प कहिले जान्छ भनेर हामीले भविष्यवाणी गर्न सक्दैनौं। किन ? जती ठूलो शक्ति जम्मा भयो, त्यति नै बढी समय ठूलो भुइँचालो जानलाई लाग्न सक्छ। तर त्यस्ता क्षेत्रमा साना भुइँचालो छिटो छिटो जान्छ। अहिले पनि दिनहुँ ३ का आसपासका भुइँचालोहरू गइरहेका छन्। त्यो भन्दा ठूला भुइँचालोहरू अलि ढिला गरी जान्छन्।

समुद्री क्षेत्र आसपासका इलाकाहरूमा चाहिँ ठूलो क्षेत्रमा धाँजा पार्ने गरी भुइँचालो जाने तर नेपालमा चाहिँ सानो धाँजा पार्ने गरी भुइँचालो जाने गरेको देखिन्छ। यसको अर्थ हाम्रो भौगोलिक क्षेत्रमा सञ्चित भएको भुइँचालो ल्याउने शक्तिले राम्ररी निकास नपाउँदा त्यस्तो हुने गरेको हो त ?

त्यसको अर्थ यस क्षेत्रमा भूकम्प ल्याउने शक्ति एकै ठाउँमा एकत्रित नभएर खण्डित रूपमा छ। अर्थात् शक्तिका स्रोत धेरै भागमा छरिएका छन्। पश्चिममा गोरखादेखि देहरादुनसम्मको भागमा ठूलो भुइँचालो लामो समय गएको छैन, जसलाई हामी 'सेस्मिक ग्याप' भनेर बुझ्छौं। ठूला समयसम्म भुइँचालो नगएको तर जान सक्ने सम्भावना भएको यो निक्कै खतरनाक स्थिति हो। यसले त्यस क्षेत्रमा भूकम्प जाने धेरै शक्ति सञ्चित भएको

छ भन्ने देखाउँछ। त्यसरी धेरै शक्ति सञ्चित हुनु भनेको ठूलो भूकम्प जान सक्ने सम्भावनाको संकेत हो।

०७२ सालको भूकम्पले जमीनभित्र ठूलो धाँजा पार्न नसकेको र त्यसको अर्थचाहिँ उक्त भुइँचालोको शक्ति पूरै बाहिर निष्काशन हुन नसकेको कारण काठमाडौँमुनि एकिकृत भएर बसेको र त्यसले झन ठूलो खतरा पैदा गरेको कुरा उठ्ने गरेको छ। यथार्थ के हो ?

कुरा सत्य हो तर त्यसलाई पनि कसरी बुझ्ने भन्ने आउँछ। जस्तो कि, पश्चिम नेपालमा ५०० वर्षदेखि शक्ति जम्मा छ। त्यो खतरनाक हो। चुरेदेखि गोरखाको माथिल्लो भागसम्म शक्ति जम्मा भएको थियो। त्यसको आधाउधी शक्ति चाहिँ ७२ को भुइँचालोमा गयो। बाँकी रहेको आधाउधी शक्ति पनि भुइँचालोले नै जाने हो। त्यहाँ शक्ति बाँकी हुनु भनेकै खतरा हो किनभने त्यसको अर्थ नै भुइँचालो जान्छ भन्ने हो। तर यो कहिले जान्छ र कसरी जान्छ भन्ने सवाल मुख्य हो। हामीले भूकम्प मापन गर्न थालेदेखिको सबैभन्दा ठूलो भूकम्प नै ७२ सालको हो।

बुझ्नु पर्ने कुरा के हो भने नेपालमा भूकम्पको शक्ति छरिएर जम्मा भइरहेको छ। त्यसैले हिमालयमा भुइँचालो जाने र नजाने कुरा ठूलो कुरा होइन। समग्र हिमालय बेल्ट नै भूकम्पीय जोखिम क्षेत्र हो। हिमालयको लम्बाई पाँचसय किमि छ त्यसको एक तिहाई ८०० किलोमिटर नेपालमै छ। २५०० किमि भित्रै भूकम्पको शक्ति जम्मा भएको छ र त्यो हाम्रोमा मात्र हैन, समग्र २५ सय किलोमिटरमै जान्छ।

तर एक तिहाई अर्थात् ८०० किलोमिटर क्षेत्र नेपालमै परेको हुनाले भूकम्पको हिसाबले हामीकहाँ पटक पटक भूकम्प आइरहन्छ। हो, त्यस्तो ठूलो भूकम्प हाम्रै जीवनकालमा त नजाला, तर नेपालको कुनै पनि क्षेत्रमा ठूलो भुइँचालो जाने सम्भावना जीवितै छ भनेर बुझ्नु पर्छ। ९० सालको भुइँचालो, ७२ सालको ठूला भुइँचालोको पृष्ठभूमिमा पश्चिम क्षेत्रमा ७ पुस्तासम्म भुइँचालो नगएको स्थिति हो। यसरी पुस्ताको हिसाबले हेर्ने हो भने,

३, ४ पुस्तासम्म भुइँचालो नजाला भनिनु एउटा कुरा हो, तर ५०० वर्ष अगाडि त नेपालमै ठूलो भुइँचालो गएको इतिहास पनि छ।

भूकम्प जानु भन्दा पहिले पूर्वकम्प र पछि आउने पराकम्पको अर्थ के हो ? एउटा ठूलो भुइँचालो आइसकेपछि आउने पराकम्पबाट अब ठूलो भूकम्पको सम्भावना टर्यो भनेर भनिने गरेको कुरालाई कसरी बुझ्ने ?

भूकम्प आउनु भन्दा अघि आउने स-साना कम्प पूर्वकम्प हुन् भने मुख्य भूकम्पभन्दा पछि आएका साना भूकम्प पराकम्प हुन्। सबै भुइँचालोमा पूर्वकम्प हुन्छ भन्ने छैन। कुनैमा पूर्वकम्प हुन्छ, कुनैमा हुँदैन। पूर्वकम्प नआइकन एकैपटक ठूलो भूकम्प आउन पनि सक्छ। १८९० विसं. मा पूर्वकम्प आएको थियो त्यसैले त्यसको क्षति अलि कम भएको थियो। त पूर्व कम्पको कति अन्तरालमा ठूलो भूकम्प आउँछ भन्ने छैन।

त्यो थाहा पाए त सुरक्षाको पूर्व तयारी नै गर्न सकिन्थ्यो नि। फेरि कत्रोलाई पराकम्प र पूर्व कम्प भनेर भन्न पनि गाह्रो हुन्छ। परिभाषा चाहिँ सजिलो छ। कुनै ठूलो भुइँचालो आयो भने त्योभन्दा पहिलेकाहरु पूर्वकम्प र त्यो पछि आएका सबै भुइँचालोहरु पराकम्प भयो। तर मुख्य भुइँचालोभन्दा पछि त्यो भन्दा पनि ठूलो भूकम्प आयो भने त्यो पराकम्प नभएर मुख्य भुइँचालो हुन्छ र पहिलेको ठूलो भुइँचालो चाहिँ पूर्वकम्प बन्न पुग्छ।

२०७२ साल वैशाख १२ को भूकम्पलाई मुख्य भन्ने कि नभन्नेमा बडो द्विविधा थियो। संसारमा ७.८ वा त्योभन्दा ठूलो भुइँचालो आइसकेपछि लगत्तै झन ठूलो भूकम्प आएको उदाहरण छ। त्यो स्थितिमा प्राविधिक रुपमा भनिहाल्न गाह्रो थियो। तर आत्तिएका जनमानसलाई आश्वस्त पार्नको लागि जोखिमै मोलेर भए पनि, प्राविधिक रुपमा जोगिँदै मैले त्यसबेला भनेको थिएँ, 'ढुक्क हुनुभए हुन्छ, यसको 'रप्चर' क्षेत्रभित्र योभन्दा ठूलो भूकम्प जान्छ।' मैले त्यसबेला विशेष रुपमा जोड दिएर रप्चर क्षेत्रको कुरा उठाएका थिएँ। किनभने, अर्को क्षेत्रमा त्योभन्दा ठूलो भूकम्प जाने सम्भावना छँदैथियो। बुझ्नुपर्ने कुरा के हो भने, सबै भूकम्पमा पूर्वकम्प जाँदैन। ९० सालको भूकम्पमा पूर्वकम्प गएको थियो तर ७२ सालको भूकम्पमा त्यस्तो पूर्वकम्प गएन।

पराकम्प जानुको अर्थ ठूलो भूकम्पले विभिन्न भागमा छरिदिएको शक्ति निस्काशित हुने प्रक्रिया हो। एउटा भुइँचालो गइसकेपछि छरिएको शक्तिको कारण अर्को ठाउँमा भूकम्प जान्छ, फेरि त्यसले छरेको शक्तिको कारण अर्को ठाउँमा भूकम्प जान्छ र त्यो शक्ति छरिने निरन्तर प्रक्रियाले एउटा निश्चित समयसम्म पराकम्प गइरहन्छ।

जस्तो, ७२ सालको भूकम्पको पराकम्पन अझै आइरहेको छ। ठूलो भूकम्प गएपछि सामान्यतः कति वर्षसम्म पराकम्पन गइबस्छ ?

त्यो अनिश्चितै छ। हाम्रो हिमालयमा कसरी जान्छ भन्ने अहिलेसम्म थाहा थिएन। डाटा पनि थिएन। तर यस क्षेत्रमा गएका भूकम्पहरूको प्याटर्न हेर्दा सामान्यतः ७२ सालको भूकम्पको पराकम्पन १० वर्षसम्म पराकम्प आउँछ भन्ने कुरा अहिलेसम्मको अध्ययनको आधारमा मेरो अनुमान रहेको छ।

तर कुनै ठाउँमा सय वर्षसम्म पनि पराकम्प गएको पनि छ। जस्तो, अमेरिकाको एक ठाउँमा भुइँचालो गएको १०० वर्षभन्दा बढी भइसक्यो, तर पराकम्प आउने क्रम अझै जारी छ। तर कुनै ठाउँमा तीन महिनामै पनि त्यो रोकिन्छ। यो कुरा त्यस ठाउँको भूगर्भ, भौगोलिक अवस्थामा पनि भर पर्छ। ९० सालको भूकम्पमा चाहिँ यकीन डाटा नभए पनि ४, ५ महिनासम्म पराकम्प आएको भन्ने भेटिन्छ।

मुख्य भूकम्पपछि पराकम्प आइबस्नु एक दृष्टिकोणले राम्रै हो, त्यसले ठूलो भुइँचालो आउने सम्भावनालाई कम गरिदिन्छ भन्ने कुरामा कति सत्यता छ ?

ठूलो भूकम्प गएको ठाउँमा शक्ति बाँकी छ भने पराकम्प आएपछि त्यो निखिँदै जान्छ, त्यो राम्रो हो।

हामीले बुझ्नुपर्ने कुरा के हो भने भूकम्पको एक म्याग्नेच्युट फरक पर्दा पनि त्यसको शक्तिमा ३२ गुना शक्ति पर्छ। ५ रेक्टरको भूकम्पभन्दा ६ रेक्टरको भूकम्पमा ३२ गुना शक्ति फरक हुन्छ। त्यस्तै ६ रेक्टरको भुइँचालो आउँदा त्यही शक्तिमा १०२४ गुना फरक

पछ। यदि कुनै ठाउँमा ८ रेक्टर स्केलको भूकम्प जाने शक्ति एकत्रित रहेछ भने त्यहाँ ५ रेक्टर स्केलका भूकम्प ३२००० ओटा जानुपर्यायि। ५ रेक्टरको ३२००० बराबर ८ रेक्टरको एउटा भयो। साना भूकम्प जानु त्यहाँ भएको शक्ति क्षिण हुँदै जानु हो भने साना भूकम्प नजानु शक्ति सञ्चय भएको खतरा हुनु हो।

हामीले आशा गरेका थियौं, साना भुइँचालोबाट काठमाडौंमुनि एकत्रित भएको शक्ति चुरेतिरबाट निश्कासित होला, तर त्यो भएको देखिएन। त्यो भनेको कुनै समयमा पुनः भुइँचालो जाने सम्भावना बाँकी छ भन्ने नै।

अब अलि प्रसंग ७२ सालको भुइँचालोतिर मोडौं। ०७२ सालको भूकम्पमा बाहिर खेल्न गएका बच्चा पनि टेबलमुनि आएर बसेर ज्यान गुमाए, किनकि हाम्रो सिकाइ नै त्यही रह्यो। समस्या कहाँ रह्यो ?

वास्तवमा, त्यो सिकाएको कुरा नराम्रो हैन। बरु सिकाउन चाहिँ नपुगेको हो। बुझ्नेपर्ने कुरा के हो भने, भूकम्पले मार्दैँन। मार्ने भनेको हामीले बनाएका संरचनाले हो। हामी बसेको संरचना नै कमजोर छ भने हामी जता गए पनि क्षति त हुने नै भयो।

हामी बाहिर बस्ने भनेको भुइँचालोबाट होइन, हामीले बनाएका संरचनाबाट हुन सक्ने सम्भावित क्षतिबाट बच्नको लागि हो। त्यहाँबाट टाढा जाने ठाउँ छ र समय छ भने सम्भव भएसम्म बाहिर सुरक्षित ठाउँमा नै जानुपर्छ। तर त्यस्तो ठाउँ छैन र सम्भव छैन भने, माथिबाट केही खसेर टाउकोमा लागेर ज्यान बचाउन टेबलमुनि जानु भनेको हो। तर हाम्रो कमजोर संरचना अनि त्यसमाथि सिकाइ र बुझाइमा समस्या भयो। त्यसमाथि थप, भूकम्प आउँदा कसरी सुरक्षित हुने भन्नेबारे अभ्यासको पनि कमी भयो। अभ्यास नहुने हो भने जानेकै ज्ञान पनि आत्तिएर भुइँचालोकोबेला काम नलाग्ने हुन सक्छ। यस हिसाबले समग्रमा यसबारे जनचेतनाको नै कमी देखियो। गर्नेपर्ने कुरा चाहिँ भूकम्प सुरक्षाको निरन्तर अभ्यास अनि पुस्ता पुस्तामा सुरक्षासम्बन्धी त्यो ज्ञान र सिकाइको अभ्यासलाई निरन्तरता दिइरहनु नै हो।

७२ सालको एउटै रेक्टरको भूकम्पमा पनि काठमाडौंको कुनै ठाउँमा बढी र कुनै ठाउँमा कम क्षति भएको देखियो। विभिन्न अध्ययनहरूले आँकलन गरे जस्तो भयानक क्षति सौभाग्यवश भएन। यसो हुनुको कारण के होला ? यसमा मुख्यतः संरचनाकै कुरा आउँछ। भौगोलिक क्षेत्रअनुसार संरचना बनाउने तौरतारिका फरक हुने गर्छ। त्यो बुझ्नु जरुरी छ। फेरि क्षति हुँदा १०० प्रतिशत सकिने भन्ने त होइन। गोरखा, बारपाकमा पनि सबै सकिएको त होइन।

काठमाडौंको जियोलोजि फरक छ। बुझ्नुपर्ने कुरा के छ भने, बुझ्नुपर्ने कुरा धेरै रहेछ, त्यसतर्फ अध्ययन गर्ने बाँकी रहेछ। त्यस्तो अध्ययन गर्न पनि भूकम्प गएको हुनुपर्छ, जुन अब ७२ सालको भूकम्पले उपलब्ध गराएको छ।

ठूलो भूकम्प आउँदा काठमाडौंमा ठूलो क्षति हुन सक्ने अध्ययनको आँकलन पहिले पहिले आएका स-साना भूकम्पहरूको अध्ययनमा आधारित थियो। त्यो अहिले मिलेको देखिएन।

काठमाडौंमा ६०० मिटर गहिरोसम्म माटो र बालुवाको पत्र छ। सामान्यतः भूकम्पको तरंगको प्रकृति घनत्व कडा ठाउँमा छिटो हिँड्ने र कमजोर भएको ठाउँमा ढिलो हिँड्ने प्रकृतिको हुन्छ। छिटो हिँड्ने ठाउँमा थोरै हल्लाउँछ भने ढिलो हिँड्ने ठाउँमा धेरै हल्लाउँछ। त्यसमाथि थप, घनत्व कम भएको, बलौटे माटो, हिले माटो भएको ठाउँमा भूकम्पको तरङ्ग एक अर्कामा ठोक्किएर झन ठूलो हुँदै जान्छ। त्यो ८-१० गुणासम्म बढेर गएको पहिलाका अध्ययनहरूले देखाएको थियो। तर ७२ को गोरखा भुइँचालोमा चाहिँ त्यो २ गुणाभन्दा बढी बृद्धि भएको देखिएन। अध्ययनहरूमा आँकलन गरिएजस्तो भूकम्पले क्षति गरेको देखिएन।

भौगोलिक बनावटअनुसार तरंग अति बृद्धि भएर धेरै हल्लाउने र क्षति गर्ने सम्भावना हुन्छ भने कुनै ठाउँमा चाहिँ, विशेष गरी चट्टान भएको ठाउँमा कम हल्लाउँछ। उदाहरणको लागि, पशुपति क्षेत्रमा चट्टान छ, त्यहाँ कम हल्लाएको र कम क्षति भएको देखियो।

तर चट्टान मात्रै बढी भएको ठाउँमा चाहिँ क्षति हुँदैन भन्ने अर्थमा यसलाई बुझ्नु हुन्न।
कतिपय ठाउँमा चट्टान मात्रै भएको ठाउँमा पनि भूकम्पले बढी हल्लाएको पाइन्छ।

भूकम्पले गर्ने क्षति त्यसको केन्द्र, गहिराई, दिशा, दूरी लगायत विभिन्न कुरामा भर पर्छ
भन्ने कुरा भुल्नु हुन्न।

उद्धारकर्मी इन्सपेक्टर लक्ष्मण बस्नेतको संस्मरण :

‘घस्रिँदै भित्र छिरँ, अनि पेम्बालाई तानेँ’

राजेश भण्डारी

सशस्त्र प्रहरी इन्सपेक्टर लक्ष्मणबहादुर बस्नेत र उनको टिमले २०७२ वैशाख १२ गते गएको भूकम्पमा पुरिएका ३ जनालाई सकुसल उद्धार गरेको थियो ।

काठमाडौंको नयाँ बसपार्क र गोंगबु क्षेत्रमा फसेका जोन केसी, ऋषि खनाल र पेम्मा लामालाई जीवित उद्धार गरेका बस्नेतले ‘हिरो उद्धारकर्मी’को रूपमा वाहवाही पाएका थिए ।

आज ‘राष्ट्रिय भूकम्प सुरक्षा दिवस ।’ सशस्त्र प्रहरी बलको विपद् व्यवस्थापन तालिम शिक्षालय कुरिनटारमा कार्यरत तिनै ‘हिरो उद्धारकर्मी’को उद्धार अनुभवसहित भूकम्प जाँदा कसरी सुरक्षित हुने बन्नेबारे रातोपाटीकर्मी राजेश भण्डारीले बस्नेतसँग

कुराकानी गरेका छन् । पेम्बा, ऋषि र जोनलाई उद्धार गर्दाको अनुभव र भूकम्प सुरक्षा सचेतना बारे बस्नेतको टिप्स उनकै शब्दमा :

भूकम्प आउनुभन्दा एक दिनअघि बिदामा काठमाडौँ आएको थिएँ । त्यसदिन (२०७२ वैशाख १२ गते) कलङ्कीबाट २ बजेको माइक्रो चढेर कुरिनटार फर्कने तयारी गर्दै थिएँ ।

भक्तपुरको गढाघरमा थिएँ, एक्कासि भुइँचालो आयो । हेडक्वार्टरबाट उद्धारको कामहरूमा खटिने भन्ने भयो, म तुरुन्तै निस्किएँ ।

मैले सोचेँ, 'असनको एरियामा के भयो होला ?' मोटरसाइकल लिएर गृहमन्त्रालयको राष्ट्रिय आपतकालीन सूचना केन्द्रमा पुगेँ । मेरो नेतृत्वमा खट्नेगरी कुरिनटारबाट ३० जनाको टोली उद्धार सामग्रीसहित आयो । मैले कलङ्कीमा रिसिभ गरेँ, अनि टिम बनाएर कलङ्की हुँदै एरिया घुम्न थालियो ।

जतासुकै क्षति भएको मान्छे हराइरहेको खबर आइरहेको थियो । रातभर खटियोँ, सिमसिम पानी परिरहेको थियो हामीसँग वर्षादी पनि थिएन् ।

भोलिपल्ट (१३ गते) बाट हामी थप व्यवस्थित भएर एफीएफ हस्पिटलबाट खटिएका डाक्टरहरूसहित गोंगबु एरियामा खटियोँ ।

गोंगबुको हिल्टन होटल भक्तिएको स्थानमा अरू टिम पनि थियो । म त्यहीं त्यहीं खटिएँ । जहाँ जोन केसी (२० वर्ष) पुरिएका रहेछन् ।

होटलभित्र छोपिएका जोनसम्म पुग्न मात्र हामीलाई २४ घण्टाभन्दा बढी लाग्यो । मैले आफैले ऊसँग कुरा गरेको थिएँ, उसले रसुवा घर भनेको थियो ।

भर्याडको बारहरूमा ऊ फसेको थियो । टाउको र हात मात्र देखिन्थ्यो । बल्ल-बल्ला जोनसम्म पुगेर मैले जुस खुवाएँ । भोलिपल्ट, इजरायली उद्धारकर्मी र चाइनिज

टिमहरूसँगै मिलेर जोनको उद्धार थाल्यौं । हामीसँग हेभी इक्विपमेन्ट थियो । इजरायली टिमसँग सानो सानो हाइड्रोलिक सिस्टमको इक्विपमेन्ट रहेछ ।

अवरोध काट्दै पन्छाउँदै १४ गते मध्यरात दुई बजेतिर जोनलाई झिक्न थाल्यौं । जोनको शरीर ३६ घण्टा बढी च्यापिएको थियो । पछि जानकारी पाएँ, सकुसल उद्धार गरेको एक महिनापछि उसको मृत्यु भएछ । त्यसपछि हामी नयाँ बसपार्क गर्यौं ।

ढलेको सात तलेबाट ऋषिलाई निकाल्दा...

खोज्दै जाँदा वैशाख १५ गते ऋषि खनाल फसेको ठाउँमा पुगियो । नयाँ बसपार्कस्थित मित्रनगरमा सात तल्लाको सयपत्री गेस्ट हाउस खाना खाँदै गरेका अर्घाखाँचीका खनाल गेस्ट हाउस ढलेपछि पुरिएका रहेछन् ।

मान्छे धेरै थिए । सयपत्री गेस्ट हाउसका मालिकलाई मैले सोधेँ, ‘मिसिङ छ ?’

छत्र बस्नेतले आफ्ना ४ जना गेस्ट खाँना खाँदै गरेको, कम्पन आएपछि बाहिर निस्कने क्रममा फसेको तर निस्केको आफूलाई थाहा नभएको बताए ।

खोजी गर्ने विधिबाट खोज्न थाल्यौं । पहिले ‘टड-टड’ आवाज दियोँ, आवाज गर्दा सुनिएन । धेरै घर भक्तिएका थिए, हामीले ढलानमा आवाज दिँदा तलबाट पनि टड-टड आवाज आयो ।

फ्रेन्च टिम आयो । उनीहरूसँग ‘लाइफ डिटेक्टर’ थियो । हामीले झ्याल काट्यौँ उनीहरू हामीसँग माथि गए । माथि छिरेर डिटेक्टर राख्दा कोठाको कुनामा जीवित मान्छे भएको कुरा पत्ता लाग्यो । लाइफ डिटेक्टर मेसिनले सास फेरेको देखायो ।

हामीले बाहिरबाट करायौं, भित्रबाट पनि आवाज आयो । हामीले काटेर एउटा दुलो बनायौं त्यसलाई 'इन्स्पेक्सन होल' भन्छ । दुलो बनाएर हेर्दा उसले हात हल्लाएको देखियो ।

ऋषिको लोकेसनभन्दा केही पर काटेर तल गर्यौं, अनि ऊ भएको ठाउँमा होल बनाएर तान्यौं । त्यति गर्न हामीलाई लगभग ९-१० घण्टा लाग्यो ।

साँझ ३-४ बजेतिर त्यो उद्धार सुरु गरेका थियौं । राति साढे १० बजे ऋषिलाई निकाल्यौं । हामीसँग डक्टरहरू पनि थिए, क्रसिड सिन्ड्रोम चेकजाँच गराएर हस्पिटल पठायौं । ऋषिलाई प्लाईले थिचेको थियो, प्लाईमाथिबाट होटलको भित्ता भत्केर थिचेको थियो । त्यतिबेला हात र टाउकोमा चोट थियो, खुट्टामा खासै चोट थिएन ।

तत्काल हस्पिटल पठायौं, लामो समयदेखि च्यापिएको खुट्टा सड्ने प्रक्रिया सुरु भएछ । पछि उसको देब्रे खुट्टा काट्नु पर्यो । ऋषि अहिले पनि रेगुलर टचमा छ, काठमाडौं आएका बेला फोनमा कुरा हुन्छ ।

घस्रिदै भित्र छिरेँ, अनि पेम्बालाई तानेँ

पहिले हामी खटिएको हिल्टन होटलको छेउमा अरू तीनवटा होटल थिए । हिल्टनको माथिल्लो तलामा खाना खाइरहेको बेलामा भुइँचाले आउँदा पेम्बा भागेको रहेछ । प्यासेजमा मोटरसाइकल पार्किङ रहेछ, तल गएपछि छेउछाउका होटल ढलेर सबै पुरियो, ऊ प्यासेजमा लडेछ ।

सुपरमार्केटको सटर चाहिँ सरेर बाइकको साइडमा आएछ । जसले गर्दा लुप-होल बन्यो, त्यही होलमा पेम्बा उद्धारको प्रतीक्षामा थियो । होटलको सिलिङ उसको टाउकै माथि आइपुगेको रहेछ ।

वैशाख १७ गते त्यो एरियामा डोजर लगाइरहेको थियो । शव धेरै निस्किएको थिए, डोजर लगाएर सडिसकेका शव सङ्कलन गर्ने काम भइरहेको थियो ।

त्यस्तो अवस्थामा एउटा कुनामा बेला-बेला होसमा आउने क्रममा पेम्ब करायो ! डोजर रोकिएको बेला पेम्बा कराएको आवाज हाम्रो टोलीले सुन्यो ।

‘ल छ.. छ..’ भनेपछि अवाज आएतर्फ लाग्यौँ । सात तले भवनको होटलको बिम बिम खटिएको छ । माथि पूरै घरका सामान खाट पलङ देखिएको छ । चारवटा गेस्टहाउस भक्तिएर एउटा ढिस्को बनेको थियो । माथिबाट छिर्ने सम्भावना नै थिएन । माथि बिम र पिल्लरको चाङ थियो । बिम काटेर छिर्न सम्भव भएन ।

बिमको तल मोटरसाइकलको पार्ट अलिकति देखिएको थियो । मेरो टोलिलाई निर्देशन गर्दै मैले भनें, ‘बिम काट्न सकिन्न, सटर नजिकै काटेर छिरौँ ।’

हामीले त्यहाँ काटेर म भित्र छिरें । हेल्मेट पनि नछिर्ने खालको दुलो बन्यो । म हेल्मेट खोलेर घस्रिँदै भित्र छिरें । त्यहाँबाट परसम्म गएर पेम्मासँग कुरा गरें ।

पेम्बालाई मैले भने, ‘दाइ म आइसकेँ ।’ लाइट बालेर गएको थिएँ, सास फेर्न पनि गाह्रो थियो । बीचमा अर्को मोटरसाइकल रहेछ । मोटरसाइकलको पछाडिको भाग काटेँ, त्यो काट्न धेरै समय लाग्यो । किनभने उठेर काट्ने स्थिति थिएन, गहुँगो मेसिनले सुतेर नै

काटें । ४-५ वटा आइरन कटर ब्लेड भाँचियो । अनि घिसिँदै मोटरसाइकलबाट पारि गएपछि उसको सर्टमा समातेर तानें । पेम्बाले पानी मागे, हामीले जुस दियौं ।’

एक्कासि खाएको हुनाले बान्ता भयो । मैले कोल्टे परेर सुत्न भनें, अनि एक छिनपछि फेरि भने, ‘सर्टमा समातेर बिस्तारै तान्छु, तपाईं आत्तिनुपर्दैं भनेर भुइँ सफा गरेर पेम्बालाई बिस्तारै घिसाउँदै गएँ । मलाई पछाडिको टिमले मेरा खुट्टा ताने मैले पेम्बाको सर्ट तानेर घिसाउँदै बाहिर निकाल्यौं । यसरी लगभग साढे ५ घण्टामा पेम्बालाई सकुसल निकाल्यौं ।

Photograph: EPA

१६-१७ गते कम्पन अझ फिल भएको थिएन् । १३, १४ गतेको जस्तो लगातार कम्पन आएको भए मान्छे त्यहाँ बस्न सक्थेनन् । जब बाहिर निस्कें, धेरै ठूलो भीड जम्मा भइसकेको थियो ।

त्यतिबेला विदेशी मिडियामा आएजस्तो टेक्नोलोजीको त्यस्तो ब्यापक युज भएको हैन । हामीसँग भएको काटने र छेड्ने मेसिन मात्रै युज गरेका हौं । धेरै भाइब्रेटिङ हुने खालको

टेक्नोलोजी प्रयोग गर्ने अवस्था पनि थिएन । वाइरिडका तारहरूमा ठूलाठूला कङ्क्रिट झोल्लिरहेको अवस्था थियो । सामान्य किसिमको टेक्नोलोजी प्रयोग गर्दा नै फलदायी भयो ।

एक महिना घर गइँ

म एक महिना जति गोंगबु एरियामा खटिँ । वैशाख १२ गतेपछि लगातार खटिएर लास्टको बिल्डिङ डिसेमेन्टल गर्ने काममा पनि हाम्रो टिम खटियो । सबै काम सकिएपछि टिम लिएर कुरिनटार फर्किँ । त्यसपछि बल्ल घर गएँ ।

विपद् व्यवस्थापनको तालिम प्राप्त हाम्रो रेडिनेस चाहिँ सधैं त्यही अनुसारकै थियो । क्लासहरू लिँदा, त्यतिबेला एक किसिमको त्रास हुन्थ्यो । आठ रेक्टरको भुइँचालो आयो भने एक लाख मान्छे काठमाडौँमा मर्छन्, त्योभन्दा ठूलो आयो भने काठमाडौँमा कङ्क्रिटको थुप्रो हुन्छ अनि उद्धार गर्न काठमाडौँ बाहिरका मान्छे जानुपर्छ, पुल भत्किन्छन्, आगो लाग्छ भनेर पढ्दा ओहो ! भनेजस्तो लाग्थ्यो ।

तालिममा हामीलाई भिजुअल चाहिँ विदेशको देखाइन्थ्यो । हैन, यस्तो हुँदैन होला भन्ने जिज्ञासा प्रशिक्षार्थीको तर्फबाट आउँथ्यो । जब भयो, ठ्याक्कै हामीले भनेको जस्तै आयो क्या । एउटा भत्केको घरभित्र काम गर्दा धुलो हुन्छ, काम गर्न अब्छारो हुन्छ, रिँगटा लाग्छ भनेर हामी भन्थ्यौँ, प्राक्टिकल्ली पर्दा सबै हुने नै रहेछ ।

हामीले त्यही अवस्थालाई सम्झेर नै रेगुलर प्राक्टिस गरिरहन्छौँ । हामीसँग उपलब्ध इक्विपमेन्ट तयारी अवस्थामा थियो । हामीले त्यसको मेक्सिमम प्रयोग गर्न सक्यौँ । अहिले सम्झँदा गर्व लाग्छ ।

सहासिक काम आफ्नो ठाउँमा छ, मान्छेहरूको विचल्ली थियो । भागाभाग थियो मानिसहरू टेन्टभित्रबाट पनि भूकम्पको झड्का आउँदा भाग्थे । तर हामी, ढलान

काटिरहेका हुन्थ्यौं । त्यहाँ भाग्ने ठाउँ नै हुँदैन थियो । यदि साँच्चै उद्धार गरिरहेको बेला ८ रेक्टरको अर्को भूकम्पन आएको भए हामी जीवित रहन सक्ने थिएनौं ।

हामी छिर्ने बेलामा भाग्ने ठाउँ चाहिँ हेरेर प्लान गरेर जान्थ्यौं । टिमलाई त्यो कुरा ब्रिफ गथ्र्यौं, आत्तिन र हाम्फाल्ने कार्य निषेध गरिएको थियो ।

भत्केको घरहरू साना साना कुराहरूले कोल्टे परेको अझ भनी अल्झेको हुन्छ, त्यसलाई भत्काउन धेरै ठूलो झड्का चाहिँन । साहसको आवश्यकता त थियो तर हाम्रो जब नेचर नै त्यस्तै छ । बाढी आइरहेको बेलामा हामी हाम्फाल्छौं, रेस्क्यु गर्छौं । त्यतिबेला हामीले लगेको र्याप्टिड पनि पल्टिन सक्छ । त्यहाँ जति डुबेका मान्छे बचाउने चान्स हुन्छ बचाउन मान्छे मर्ने चान्स पनि त्यतिकै हुन्छ ।

भूकम्पको बेला रिक्स फ्याक्टर एकदमै बढी थियो तर हामीले चान्सका रूपमा काम गर्यौं । अहिले सम्झिँदा गर्व लाग्छ ।

सचेत बनौं, पूर्वतयारी गरौं

हामीले बिर्सन नहुने कुरा के भने, भुइँचाले २०७२ मा आयो अब सिद्धियो भन्ने चाहिँ हुँदैन । जुनसुकै बेला पनि आउँछ । भुइँचालो, आगलागी जस्तोसुकै विपद् आउँदा पनि हामी एकदमै उच्च जोखिम क्षेत्रमा छौं ।

विश्वको तथ्याङ्कलाई हेर्दा भुइँचालो जोखिम क्षेत्रमा नेपाल ११औं स्थानमा पर्छ । हामी बलिरहेको आगोको मुख्य ज्वाला परेको ठाउँ जस्तोमा छौं । त्यसकारण हामी सचेत भएनौं पूर्वतयारी गरेनौं भने हिजो बाँचेका थियौं, मेरो घर भत्केन भनेर हुँदैन । जुनसुकै बेला भत्किन्छ । तर तयारी गरियो भने हामी बाँच्न सक्छौं ।

पूर्व तयारी भन्नाले म बसेको घर, मैले काम गर्ने अफिस, आफूले धेरै समय बिताउने ठाउँहरू सुरक्षित छन् कि छैनन् भनेर पहिचान गर्नुपर्छ ।

आफूले धेरै समय बिताउने क्षेत्रमा कुन ठाउँ सुरक्षित, कुन असुरक्षित भन्ने पहिल्यै पहिचान गर्नुपर्छ । त्यस्ता ठाउँमा सुरक्षित ठाउँमा रहने र यदि कम्पन आइहाल्यो भने कसरी भाग्ने भनेर प्रि-प्लान गर्नेपर्छ ।

त्यसपछि आफ्ना परिवार, अफिस स्टाफ सबैले विपद् अभ्यास गरिरहनुपर्छ । अभ्यास भन्नाले हामी जति पढ्छौं- पढाउँछौं, घरको भित्तामा ठूला सामानहरू नझुण्ड्याउँ, फोटो फ्रेम सिरानी नजिक नराखौं, ढल्ने दर्राज र गहुँगो सामानहरू घरको माथिल्लो तल्लामा नराखौं । त्यसो भयो भने भत्किन्छ, घरलाई लोड दिनुहुन्न हलुका बनाउनुपर्छ ।

निर्माण सामग्रीहरू हलुका हुनुपर्छ, जति हलुका भयो त्यो भत्किँदा हामीलाई लागेर हुने क्षति पनि कम हुन्छ ।

हाम्रो टाउको सबैभन्दा महत्त्वपूर्ण हो, त्यही भएर (ड्रप, कभर एन्ड होल्ड) भन्छौं ।

सकेसम्म टाउको चोट नलागोस्, टाउकोमा सानो चोट लागे पनि बाँच्ने सम्भावना कम हुने हुनाले त्यस्ता चीजवस्तु पहिल्यै हटाउन सुरु गरौं । घरलाई सबलीकरण गरौं ।

जमिन सुरक्षित छ कि छैन, भवन चाहिँ प्रतिरोधी बनाउने अनि जमिन कमजोर छ भने त्यस्तोमा घर नबनाउने । पानी जम्ने, माटो पुरेको जमिन छ भने सुरक्षित हुँदैन ।

विद्यालयमा बारम्बर विद्यार्थीहरूलाई अभ्यास गराउनुपर्छ । हामीले गलत अभ्यास गराउनु भएन ।

साना केटाकेटीहरूलाई परिस्थिति यस्तो भएमा यसो गर्ने भनेर अब्सन चाहिँ दिनुपर्छ । विदेशबाट आएका कति प्रविधिहरू छन्, कति प्राक्सिसहरू छन्, त्यसलाई हामीले हु-बहु लाद्नु हुँदैन ।

‘ड्रप, कभर एन्ड होल्ड’ गर्नुपर्छ, भुइँचालो आयो भने टेबलमुनि लुक्नुपर्छ भनेर पढाउँछौं तर त्यो ज्ञान अधुरो छ । जब कि २०७२ को भूकम्पमा चउरमा खेलिरहेको बच्चा टेबलमुनि लुक्न आउँदा क्षति भएका उदाहरणहरू पनि छन् ।

त्यसो हुँदा ‘घरभित्र छौं, ठूलो कम्पन छ भने ड्रप कभर एन्ड होल्ड गरेर टेबलमुनि लुक, यदि सानो कम्पन छ, नजिकै खालि जमिन छ भने फुत्त निस्केर सुरक्षित स्थानमा जान सक्छौं’ भनेर सिकाउनुपर्छ ।

तर ठूलो कम्पन छ, भाग्दा लडिने अवस्था छ भने दह्रो टेबल कुर्सि नजिकै लुक टाउको जोगाउ होचो बनेर बस् भनेको हो, भन्ने कुरा बुझाउनुपर्छ ।

पुरानो घरको दलिन असुरक्षित हुन्छ, सिसाको झ्याल नजिक बस्न असुरक्षित हुन्छ । किनकि सिसा फुट्दा क्षति हुन्छ । भाग्ने बाटो, भागेर जम्मा हुने ठाउँ पहिचान गर्न सक्नुपर्छ । एक तले घरबाट भागेर साततले घरमुनि जम्मा भएर बस्नु असुरक्षित हुन्छ । खुल्ला चउर पहिल्यै पहिचान हुनुपर्छ ।

सामान्य झटपट झोलादेखि आफूलाई चाहिने औषधि पहिल्यै तयारी हालतमा हुनुपर्छ । खानेपानी तयारी हालतमा राख्नुपर्छ ।

घर नियमित मर्मत सम्भारको कुरामा ध्यान दिनुपर्छ । पुरानो वायरिङ फालेर नयाँ गर्दा आगलागीको सम्भावना कम हुन्छ । ज्ञास सिलिन्डर चुल्होसँगै राख्ने प्राक्टिस धेरै छ, त्यस्तो गर्नु असुरक्षित हो । घर बनाउँदा सिलिन्डर बाहिर राख्ने गरी प्लान गर्दा ग्याँस लिक भएर आगोलागी हुने सम्भावना हुँदैन ।

कुटो, कोदालो, गैंची साबेलहरू घरको बाहिरपट्टि सानो बाक्सामा हालेर राखेमा उद्धार गर्न सहज हुन्छ । बाहिर काम नभएर घरमै बस्ने मान्छेहरू अनेक अनुपात्दक काममा समय खेर फाल्छन् तर प्राथमिक उपचार र जीवन बचाउने सीप सिकेमा धेरै फाइदाजनक हुन्छ । सीप इन्टरनेटबाट पनि सिक्न सकिन्छ ।

'भूकम्पपीडितलाई व्यवसाय गर्न ५ प्रतिशत ब्याजदरको सहूलियत ऋण दिदैछौं'

आज राष्ट्रिय भूकम्प सुरक्षा दिवस । यो दिवसको अवसर पारेर विभिन्न खाले कार्यक्रमहरु भइरहेका छन् ।

यता, गत वैशाख १२ गते गएको विनासकारी भूकम्पपछि भौतिक संरचनाहरुको पुनर्निर्माणको काम पनि भइरहेको छ । पुनर्निर्माणको नेतृत्व गर्ने मुख्य जिम्मेवारी पाएको राष्ट्रिय पुनर्निर्माण प्राधिकरणले अपेक्षा अनुसार काम गर्न नसकेको भन्ने गुनासो पनि आइरहेको छ ।

प्रस्तुत छ, प्राधिकरणले हालसम्म के के काम गऱ्यो र के के गर्दैछ, यीनै समसामयकीक विषयमा रातोपाटी संवाददाता **शम्भु दंगाल**ले प्राधिकरणका सिइओ **सुशील ज्ञवाली**सँग गरेको यो कुराकानी :

३ वर्ष अगाडि माघ २ गते राष्ट्रिय भूकम्प दिवसको सन्दर्भमा राष्ट्रपति विद्यादेवी भण्डारीले रानीपोखरी र प्रधानमन्त्री केपी शर्मा ओलीले बुङ्गती पुनर्निर्माण महाअभियानको शिलान्यास गरेका थिए । ३ वर्ष बितिसक्दा पनि ती क्षेत्रहरू किन जस्ताको तस्तै छन् ? यस्तो अवस्थामा पुनर्निर्माणको कामलाई कसरी मूल्याङ्कन गर्ने ?

२०७२ सालको माघ २ गते हामीले पुनर्निर्माण महाअभियानको सुरु गरेका थियौं । रानीपोखरीको पुनर्निर्माणको काम सम्माननीय राष्ट्रपतिज्यूबाट शिलान्यास भएर अनि सम्माननीय प्रधानमन्त्रीज्यूबाट बुङ्गतीको एकीकृत बस्ती पुनर्निर्माण गुरुयोजनाको अनावरण भएर काम सुरु भएको थियो । प्राधिकरणको जिम्मेवारी मैले सम्हालिरहेको थिएँ । त्यो बेला रानीपोखरीको परम्परागत ढङ्गले पुनर्निर्माणको काम अगाडि बढाएकै थियौं । त्यो कामको ठेक्का प्रक्रिया पनि अघि बढेको थियो । शिलान्यासपछि काम अघि बढेको अवस्था हो । तर पछि त्योबीचमा यहाँलाई थाहा छ, मेरो निरन्तरता प्राधिकरणमा रहन सकेन । त्योबीचमा त्यहाँ कङ्क्रिटको प्रयोग हुने, मौलिकतालाई ध्यान नदिने खालका अवस्थाहरू सिर्जना भएको रहेछ, जसकारण त्यहाँ विवाद उत्पन्न भयो ।

त्यो कारणले रानीपोखरीको काम समस्यामा रह्यो । तर अहिले रानीपोखरीको कामलाई अगाडि बढाउनका लागि मैले दोस्रो कार्यकालका लागि जिम्मेवारी सम्हालेलगत्तै विभिन्न खालका छलफल अगाडि बढाई एउटा खालको टुङ्गो लगाएका छौं । रानीपोखरीको पुनर्निर्माणका लागि जुन मन्दिरको प्रतापकालीन शैली हो, त्यस ढङ्गले बनाउनेलगायतका कुरा अघि बढाएका छौं भने बुङ्गतीको काम अगाडि बढाउनका लागि त्यहाँको स्थानीय समुदायको बृहत्तर विकास योजनासँग सम्बन्धित एउटा परिषद् बनाएको स्थिति छ । त्यसको साधारण सभा पनि भएको छ । अहिले जनताहरू उत्साहित भएर लाग्नुभएको अवस्था छ । त्यो प्राचीन बस्तीका रूपमा विकास गर्ने गुरुयोजना स्वीकृत गरिसकेका छौं

। त्यहाँको घरहरू पुनर्निर्माणका लागि अन्तर्राष्ट्रिय स्तरमा युरोपियन युनियनको सहयोग लिएर यूएन ह्याबिट्याटलगायतका संस्थाहरूसँग सहयोग लिने कामको अवस्था छ । बीचमा केही समस्या भयो, यो यथार्थ हो, त्यसले समस्या सिर्जना गर्यो । अहिले चाहिँ हामीले काम अघि बढाउन थालिसकेका छौँ ।

रानीपोखरीमा केही दिनअघि विद्यार्थी सङ्गठनले व्यङ्ग्य स्वरूपमा फुटबल प्रतियोगिताको आयोजना गरेका थिए । काठमाडौँ महानगरका पदाधिकारीहरूलाई घाँस उपहार पनि दिइएको थियो । अझै पनि यसको काम सुरु भएको छैन । काठमाडौँ महानगरपालिका उपप्रमुखले यसको काम अघि बढ्न अझै दुई तीन महिना लाग्ने भन्नुभएको छ । अवरोध कहाँ भएको हो ?

प्रक्रिया अघि बढ्न नसकेको भन्ने हैन । प्रक्रिया अघि बढेको छ । दुई, तीनवटा कुरा बताउँ, यसमा तीनवटा कम्पोनेन्टहरू छन् । मन्दिरको पुनर्निर्माण एउटा जुन पुरातत्व विभागले हेरेको छ, यसमा निकै लामो विवाद भयो । कसैले यसलाई गुम्बज शैलीमा बनाउनुपर्ने भने, कसैले जङ्गबहादुरको समयमा भएको जस्तो र कसैले प्रतापकालीन समयको शिखर शैलीमा बनाउनुपर्छ भन्ने विवाद रह्यो । त्यो विवादले लामो समयसम्म गाँज्यो । हामीले यसको समाधान गर्न सक्ने अवस्था रहञ्जेलसम्म प्रताप मल्लको समयमा बनेको पोखरी हो, सबैलाई थाहा भएको विषय हो । त्यसैले त्यो बेला यसको जुन खालको शैली हो, त्यसैमा बनाउनुपर्छ भन्ने कुरा हामीलाई पनि लाग्यो । हामीले विज्ञहरूसँग छलफल गरेर एउटा निष्कर्ष निकाल्यौँ । उहाँहरूले यो यो कारणले यसलाई प्रमाणीकरण गर्न सकिन्छ, यसरी प्रताप मल्लकालीन शैलीमा यस्तो बनाउन सकिन्छ भन्ने भएपछि पुरातत्व विभागले त्यसलाई अघि बढाई संस्कृति मन्त्रालय महानगरपालिका, प्राधिकरण, पुरातत्व विभाग हामी संयुक्त रूपमा बसेर यसको निर्णय लिइसकेका छौँ । शिखर शैलीमा बनाउने भनेर त्यसको डिजाइनको काम सुरु भइसकेको छ । प्रेमनाथ मास्केलगायतको एउटा टिम बनाएर यो काम अघि बढिसकेको छ ।

दोस्रो त्यहाँको पोखरीको जुन खालको पिँध छ, त्यो पिँधमा कस्तो खालको निर्माण सामग्री प्रयोग गर्ने भन्ने विवाद रहेको थियो । यसमा विगतमा पानी अडिँदैन कि भनेर डँटा पनि राख्नुपर्छ कि भन्ने खालको कुरा पनि आएको थियो । त्यसलाई हामीले टुङ्गो लगाई कालीमाटी र बालुवा प्रयोग गर्न सकिन्छ भन्ने निष्कर्ष निकालेर विज्ञहरूलाई त्यो अध्ययन गर्न लगाएर त्यसको टेन्डर गर्न लगाएर टेन्डर प्रक्रिया सम्पन्न गरिएको छ । महानगर उपप्रमुखले कसरी भन्नुभयो थाहा छैन । महानगरबाट हिजो मात्र लिएको रिपोर्ट अनुसार टेन्डर स्वीकृत भएर सम्झौता गर्ने प्रक्रियामा अघि बढिसकेको छ ।

हामीले अर्को काम पनि सुरु गरेका छौँ । यसका लागि चाहिने माटो धरहराबाट निस्कँदैछ, त्यसलाई विज्ञहरूबाट अध्ययन गरेर त्यो माटो प्रयोग गर्न सकिन्छ भन्ने कुरा आइरहेको छ । त्यो अध्ययन गरेर त्यसलाई प्रयोग गर्ने भनेको छु । त्यसकारण छिट्टै नै पोखरीको पिँधको काम हुने अवस्थामा पुगेका छौँ ।

अर्को पक्ष त्यहाँ चाहिने पानीको विषय अध्ययन गराई लिथोलकको अध्ययन गरी त्यहाँ विगतमा आफै पानी आउँथ्यो भन्ने कुरा आएको थियो, आउँथ्यो भने ठीकै छ, कृत्रिम

इनारहरू छन् । विज्ञहरू, हाइड्रोलोजिस्टहरूको टिमले हेरिसकेपछि त्यहाँ आफै पानी आउने अवस्था चाहिँ छैन । त्यहाँ ट्युबबेल राख्नुपर्छ भन्ने सुझाव आएको छ । मेलम्चीको पानीको ब्याकअप सिस्टम राख्ने भन्ने कुरा पनि भएको छ ।

अर्को त्यसको वरिपरि पर्खाल लगाउने र सौन्दर्यीकरण गर्ने सन्दर्भमा ३ पटक टेन्डर गर्दा पनि त्यहाँ विभिन्न खालका ठेकेदारहरूको मिलोमतो जस्ता विभिन्न कारणहरूले गर्दा महानगरपालिकामा झनझट हुने खालको अवस्था सिर्जना भएको छ । त्यसलाई निराकरण गर्ने सन्दर्भमा मैले महानगरकी उपप्रमुखसँग पनि कुरा गरेको थिएँ । उहाँहरूले छिट्टै नै यो भोलि अप्ठ्यारो नहुने गरी टेन्डर प्रक्रियालाई अगाडि बढाउँछौँ भन्नुभएको छ । काम

अहिले त एकीकृत बस्ती बनाउनका लागि जनताहरू उत्साहित भएका छन् । ३७ वटा एकीकृत बस्ती बनाउन प्रस्ताव प्राप्त भएको अवस्थामा ३४ वटा त स्वीकृत नै गसिक्यौँ । पछिल्लो पटक म आएपछि पहिलो कार्यकारी समितिको बैठकबाट त्यो निर्णय भयो । अहिले यसबारेमा ठूलो उत्साह बढेर गएको छ । धेरै एकीकृत बस्तीको स्वीकृति भएर काम अघि बढिरहेको अवस्था छ ।

नभएको भन्ने होइन । अब मान्छेहरूले फुटबल खेल्ने, के गर्ने भन्ने सन्दर्भमा लोकतन्त्र हो, आफ्नो तरिकाले अभिव्यक्ति व्यक्त गर्ने खालको कुरालाई हामीले केही भन्न मिल्दैन तर एउटा कुरा म प्रष्टसँग भन्न चाहन्छु कि हामी आउने दिपावली अगाडि भाइटीका अगाडि रानीपोखरीमा पानी रहनेछ, कसैलाई फुटबल खेल्नका लागि टुडिखेल छँदैछ, त्यहाँ खेल्न सक्छौँ । त्यहाँ पानी हुनेछ, मन्दिर हुनेछ, वरिपरि संरचनाहरू बन्नेछ । यो कुराको सुनिश्चित गर्न सकिन्छ ।

भूकम्प गएको ४ वर्ष पुग्न लागिसक्यो, सोचेअनुसार पुनर्निर्माणको काम हुन सकेन भन्ने गुनासो छ, प्राधिकरणले कति काम गर्यो ?

पुनर्निर्माणका लागि निजी आवासको क्षेत्र सबैभन्दा ठूला पक्ष हो । त्यसअन्तर्गत ७ लाख ३४ हजारभन्दा बढी अनुदान सम्झौता भएकोमा ४६ प्रतिशत व्यक्तिका घर पुनर्निर्माण भएकोमा उहाँहरू घरभित्र

छिरिसक्नुभएको छ । यो सबैभन्दा सन्तोषको विषय छ । त्यसबाहेक अर्को ३२ प्रतिशत घरहरू पुनर्निर्माण भइ नै रहेको छ । करिब ७७ प्रतिशत अवस्थाका घरहरू पुनर्निर्माणको काम भइरहेको छ । आवासको पुनर्निर्माणको काममा त्यहाँ पुगिरहेका छौं ।

विद्यालयको पुनर्निर्माणको सन्दर्भमा ७ हजार ५ सय ५३ विद्यालयमध्ये हामीले अहिलेसम्म ५५ प्रतिशत विद्यालय निर्माणको काम सम्पन्न गरेका छौं । त्यस्तै २५ प्रतिशत बराबरको चाहिँ विद्यालयको काम धमाधम भइरहेको छ । ८० प्रतिशत हाराहारीमा विद्यालयको काम या त सम्पन्न भएको या पुनर्निर्माण भइरहेको स्थिति छ ।

त्यस्तै स्वास्थ्य संस्थातर्फ १२ सयवटा स्वास्थ्य संस्था पुनर्निर्माण गर्नुपर्नेमा हामीले ५४ प्रतिशत काम सम्पन्न गरिसकेका छौं । तत्काल सेवा सञ्चालनका लागि प्रिप्याबदेखि लिएर ५४ प्रतिशत सम्पन्न भएको अवस्था छ ।

त्यस्तै पुरातात्विक सम्पदाहरू ७ सय ५३ वटा मध्येमा अहिलेसम्म २७ प्रतिशत काम सम्पन्न नै भइसकेको अवस्था छ । त्यसबाहेक अर्को ४१ प्रतिशत काम निर्माणधीन अवस्थामा नै रहेको छ ।

त्यसकारण पुनर्निर्माणको सन्दर्भमा हामी एउटा के चाहिँ देख्न सक्छौं भने पुनर्निर्माणले गति लिएको छ । यो गति हेर्दाखेरी केही समस्याहरू जटिलताहरू भए, योभन्दा छिटो हुन पनि सक्थ्यो होला तर आज हामी जुन विन्दुमा आइपुगेका छौं, यसले नेपालको पुनर्निर्माण सही दिशामा गएको छ, तोकिएको समय पाँच वर्षभित्र यो सबै सम्पन्न हुन्छ भन्ने विश्वास व्यक्त गर्छु ।

व्यक्तिको घर पुनर्निर्माणको सन्दर्भमा २३ प्रतिशत घर निर्माणको प्रक्रियामा नै नआएको देखियो, उनीहरू किन यो प्रक्रियामा आउन सकेनन् ? साथै अनुदान लिनका लागि गलत विवरण बुझाएका थिए भने उनीहरूलाई कारवाही किन हुन सकेन ?

यसमा दुईवटा चीज छन् । कतिपय अवस्थामा १५ वर्षमुनिका बालबालिका भएका ७५ वर्षमाथिका वृद्धवृद्धा मात्रै भएको अपाङ्गता भएका घरहरू छन् । १८ हजारको सङ्ख्यामा त्यो देखियो । अर्कोतिर भूमिहीन अवस्थाका परिवारहरू जो लाभग्राहीको सूचीमा पर्नुभयो र अनुदान लिनुभयो । लालपुर्जा नभएका कारण जसले घर बनाउन सक्नुभएन । कतिपय परम्परागत बस्तीहरूमा पर्नुभएको छ, बस्तीको काम एकसाथ सुरु गर्नुपर्ने जस्ता विविध कारणले गर्दाखेरी घर बन्न नसकेको स्थिति छ । यसका निम्ति जहाँ जहाँ समस्या छन्, त्यहाँ टुङ्गो लगाउने गरिकन ऐलानीप्रति जग्गामा बसेकाहरूका लागि पनि कार्यविधिमा संशोधन गरेर नीतिगत निर्णय गरेर यो प्रक्रिया अघि बढाइसकेका छौं ।

अहिले सबै जिल्लाहरूमा अन्तर्ग्राम्या गरेर ३२सै जिल्लामा छलफल गरेर काम अघि बढाइसकेका छौं । एउटा स्थिति यो हो भने दोस्रो कतिपय पहिलो किस्ता लिएर घर नबनाएको स्थिति पनि छ । हामीले यसको व्यक्तिगत विवरण सङ्कलन गर्ने, प्रत्येक घरको विवरण सङ्कलन गर्ने काम भएको छ । अहिले स्थानीय तहलाई यो कार्यजिम्मेवारी दिइएको छ । उहाँहरूले नै यो तथ्याङ्क सङ्कलन गरेर कसले किन घर नबनाएको ? अन्यत्र घर भएर नबनाएको स्थिति हो भने पनि यकिन भएर आउनेछ अब । तपाईंले गलत विवरण दिएर पैसा लिनुभएको छ भने पैसा फिर्ता गर्नुस भनेर पुस १५ गतेसम्म एउटा अवधि पनि दिएका थियौं । फिर्ता नगर्नेहरूका सन्दर्भमा हामी विवरण सङ्कलन गरेर पैसा फिर्ता गर्छौं । गलत ढङ्गले पैसा लिएको छ भने त्यो फिर्ता गराउँछौं र कानूनअनुसार कारवाहीका लागि सिफारिस गर्छौं ।

अर्को, आफैले बनाउन सकेका छैनन् भने कसैले लामो समयदेखि ऋण पर्खेर बसेका छन् भने ३ लाख रूपैयाँको सहूलियतको ऋणको कार्यविधि तत्काल लागू भएको छ । त्योअनुसार हामीले सुधार पनि गर्यौं । यसमा बैङ्कहरू राजी पनि भएका छन् । बैङ्कहरू आउनुस्, हामी पैसा दिन्छौं भनेर आह्वान नै गरिरहेका छन् । राष्ट्रिय वाणिज्य बैङ्कले ५ प्रतिशत सहूलियत ऋण दिनका लागि ३ दशमलव ३ प्रतिशतमा ऋण दिन्छु भनेको कुरा प्रमुख कार्यकारी अधिकृतज्यूले अन्तरवार्ता नै दिइरहनुभएको छ । बैङ्कहरूले ऋण दिँदैनन् भन्ने हिजोको जस्तो अवस्था छैन ।

केही केही छुटेको अवस्था रहेछ तर यसमा के पनि खतरा हुन सक्छ भने भोली झुटा विवरण दिएर मेरो पनि छुट्यो भनेर आउन सक्ने पनि देखिन्छ । हिजो एक तहबाट सिफारिस गर्ने खालको थियो तर अहिले २ तहमा सिफारिस गर्ने र स्थानीय तहलाई नै जिम्मेवारी दिने, उत्तरदायित्व पनि लिनुपर्ने, जिम्मेवारी पनि बहन गर्नुपर्ने दुईवटै खालको काम अघि बढाएका छौं । यो प्रक्रियाबाट कुनै पनि छुटेका भूकम्पपीडित छन् भने यसबाट समस्या समाधान हुनेछ भन्ने हामीले विश्वास लिएका छौं ।

एकीकृत बस्ती निर्माणका सन्दर्भमा यहाँहरूले एउटा नीतिगत निर्णय त गर्नुभएको छ तर यो त्यति व्यावहारिक हुन सकेन भन्ने गुनासो पनि आइरहेको छ नि ?

त्यस्तो हैन, तपाईंलाई बताऊँ, अहिले त एकीकृत बस्ती बनाउनका लागि जनताहरू उत्साहित भएका छन् । ३७ वटा एकीकृत बस्ती बनाउन प्रस्ताव प्राप्त भएको अवस्थामा ३४ वटा त स्वीकृत नै गसिक्यौं । पछिल्लो पटक म आएपछि पहिलो कार्यकारी समितिको बैठकबाट त्यो निर्णय भयो । अहिले यसबारेमा ठूलो उत्साह बढेर गएको छ । धेरै एकीकृत बस्तीको स्वीकृति भएर काम अघि बढिरहेको अवस्था छ ।

यसमा पूर्वाधार निर्माणका लागि पनि समुदायलाई नै जिम्मा दिन थालेका छौं । यसका लागि स्थानीय तहसँग हामीले सम्झौता पनि गरिसकेका छौं । कि तपाईंहरू एकीकृत बस्तीको प्रस्ताव लिएर आउनुस्, जनताको मागअनुसार आयो भने प्रतिपरिवार हिमाली क्षेत्रमा ५ लाख रूपैयाँ, पहाडी क्षेत्रमा ४ लाख रूपैयाँ र तराई क्षेत्रमा ३ लाख दिन्छौं भनेर हामीले भनेका छौं । हामीले यसबारेमा निर्णय नै गरिसकेका छौं । फेरि त्यो पैसा हामी राख्दैनौं, स्थानीय तहमा पैसा पठाइदिन्छौं । उहाँहरू स्थानीय समुदायसँग सम्झौता गर्नुहुन्छ र समुदायले नै पुनर्निर्माणको काम गर्छ । नपुग पैसा स्थानीय तहले पनि सम्झौता गरेर काम गर्न सक्नुहुन्छ ।

सम्पदा बस्ती पुनर्निर्माण गर्ने विषयमा पनि नीतिगत निर्णय त भएको छ तर यो काम अघि बढ्न सकिरहेको छैन । यसका लागि बजेट व्यवस्थापन गर्न पनि कठिनाइ छ भन्ने कुरा आइरहेको छ ।

बजेट व्यवस्थापनका लागि त्यस्तो कठिनाइ हैन, यो बीचमा बजेट व्यवस्थापन नभएको अवस्था रहेछ । मैले अहिले आउँदा पनि सम्पदा बस्तीको रकम व्यवस्थापनको सन्दर्भमा अर्थ मन्त्रालयसँग छलफल गरेर एक्जिम बैङ्कसँग स्रोतान्तरण गरेर आएको जुन रकम छ, त्यो रकमबाट बजेट मिलाउने गरी सम्पदा बस्तीहरूको काम अघि बढिसकेको छ ।

काठमाडौँभित्रका ४९ वटा सम्पदा बस्ती बाहिरका ३ वटा गोरखा, नुवाकोट र दोलखाको भीमेश्वर बजार क्षेत्रको सम्पदा बस्तीको पुनर्निर्माण गर्नका लागि त्यसको अध्ययनको काम नै अगाडि बढाइरहेका छौं ।

दोस्रो, हाम्रो काठमाडौँ उपत्यकाभित्रका ७ वटा विश्व सम्पदा क्षेत्रहरूका स्मारकहरूको पुनर्निर्माणको काम पनि निरन्तर अगाडि बढाइरहने, त्यसको साथसाथै बृहत्तर गुरुयोजना बनाउने काम पनि हामीले सुरु गर्न थालेका छौं ।

तेस्रो, रानीपोखरीको नै कुरा गरौं, रानीपोखरी शान्तिबाटिका, खुल्लामञ्च क्षेत्रलाई इन्ट्रिगेटेड रूपमा गुरुयोजनाका रूपमा सुरु गरेका छौं । टेकु दोभानदेखि शङ्खमूलसम्म बागमती कोरिडोरको दायाँ बायाँ जुन महत्त्वपूर्ण सम्पदाको क्षेत्र छ, त्यसको गुरुयोजना बनाउने काम सुरु गरेका छौं । सम्पदाको संरक्षण गर्ने काम एकातर्फ बढाउँदै त्यसलाई बृहत्तर रूपमा कसरी अगाडि लैजाने भनेर त्यो काम पनि सुरु गरेका छौं । सम्पदा पुनर्निर्माणको क्षेत्रमा हामी अत्यन्त गम्भीर पनि छौं, सम्पदालाई बचाउनुपर्छ र काठमाडौँ उपत्यकाभित्र र नेपालभित्रका हाम्रो गौरवको रूपमा रहेका सांस्कृतिक धरोहरहरूलाई बचाएर लैजान गरी लागेका छौं । यो वर्ष बजेट व्यवस्थापन गरेर अगाडि बढेका छौं ।

तपाईंले दोस्रो पटक प्रमुख कार्याकारी अधिकृतको रूपमा दोस्रो पटक जिम्मेवारी सम्हालेपछि पुनर्निर्माणको काम स्थानीय तहमार्फत गर्ने नयाँ नीति अघि सार्नुभएको थियो । तर स्थानीय तहमा भूकम्प प्रभावितहरूको गुनासो सम्बोधन हुन सकेन । प्राधिकरणले प्रभावितका गुनासो सुन्ने जिम्मा स्थानीय तहलाई नै दियो तर समाधान हुन नसकेको कुरा छ । केही प्रभावितहरू अझै पनि लाभग्राहीको प्रक्रियामा आउन सकेका छैनन् भन्ने कुरा पनि आइरहेको छ । यसलाई कसरी सम्बोधन गर्नुहुन्छ ?

स्थानीय तहले हामी काम अघि बढाउँछौं भनेर उहाँहरूले अत्यन्तै हार्दिकताका साथ उहाँहरूको संलग्नतामा काम अघि बढाएका छौं । आजकै दिनको कुरा गर्दा पनि हाम्रा कार्यसमिति सदस्यहरू ३ वटा स्थानीय तहका जनप्रतिनिधिहरूसँग अन्तर्क्रिया गरिरहनुभएको छ । स्थानीय तहका, प्रदेशका जनप्रतिनिधिहरू, सङ्घीय संसदका सांसदहरू लगाएको बीचमा हामीले छलफल गरेका छौं । त्यो जिल्लाको, स्थानीय तहको समस्या के हो, वडाका के समस्या छन् भनेर अत्यन्तै गम्भीरताका साथ छलफल गरेका छौं । यसका लागि हामीले एउटा कार्यविधि नै जारी गरेका छौं । जहाँ जहाँ पुनः सपर्वेक्षण गर्नुपर्ने छ, कुनै पनि कारणले एक जना भूकम्प पीडित छुट्नुभएन, हामीलाई जुन जिम्मेवारी दिएको छ, त्यसलाई आत्मसाथ गरेका छौं र त्यसअनुसार अघि बढेका छौं ।

वडा तहको समस्या हेर्ने एउटा समिति सिर्जना गरिएको छ अहिले वडा सचिव, वडा अध्यक्ष र त्यहाँको इन्जिनियर भएको । कोही पनि छुटेको छ भने त्यसले सिफारिस गर्ने, दोस्रो गाउँपालिकाको अध्यक्ष वा नगरपालिकाको मेयर र प्रमुख प्रशासकीय अधिकृतले छुटेकाले पुनः सर्वे गर्न आवश्यक भनेर प्रमाणित गर्ने र त्यही भएको इन्जिनियरले सर्वे गर्ने र हाम्रो डाटाबेसमा पठाउने, यस आधारमा छुटेको व्यक्तिलाई अनुदान उपलब्ध गराउने व्यवस्था गर्ने प्रक्रियामा जाने भनेर हामीले निर्णय गरिसकेका छौं । उहाँहरूले यसलाई स्वीकृत गरिसक्नुभएको अवस्था छ । यसका लागि इन्जिनियरहरूलाई हामीले तालिम प्रक्रिया सुरु गरिसकेका छौं ।

केही केही छुटेको अवस्था रहेछ तर यसमा के पनि खतरा हुन सक्छ भने भोली झुटा विवरण दिएर मेरो पनि छुट्यो भनेर आउन सक्ने पनि देखिन्छ । हिजो एक तहबाट सिफारिस गर्ने खालको थियो तर अहिले २ तहमा सिफारिस गर्ने र स्थानीय तहलाई नै जिम्मेवारी दिने, उत्तरदायित्व पनि लिनुपर्ने, जिम्मेवारी पनि बहन गर्नुपर्ने दुईवटै खालको काम अघि बढाएका छौं । यो प्रक्रियाबाट कुनै पनि छुटेका भूकम्पपीडित छन् भने यसबाट समस्या समाधान हुनेछ भन्ने हामीले विश्वास लिएका छौं ।

हिजो सर्वेमा छुटेका भूकम्पपीडितको सर्वे भए पनि केन्द्रलाई नै सिफारिस गरेर पठाउने, यहाँबाट निर्णय भएपछि मात्रै पाउने भन्ने रैछ । केन्द्रबाट निर्णय हुन पनि ढिलाइ हुने रैछ । यसबारेमा बताइदिनुस् न ?

यसमा अत्यन्त सहज हुन्छ, सर्वेक्षण स्थानीय तहमा हुन्छ, सिफारिसलगायत सबै कुरा स्थानीय तहबाट हुने भयो । हिजोका दिनमा माथिबाट गएका प्राविधिकहरूले हेर्नेलगायतका कामहरू हुन्थ्यो, अब त्यो हुँदैन । तर सूचना प्रणालीमा त पठाउन पर्यो नि । किनकि हामी दाताको पैसा पनि प्रयोग गर्दछौं । सबै दाताहरू वा केन्द्रकोतर्फबाट सबै घर भ्रमण गर्न सम्भव हुँदैन । त्यसको निर्णय कुरा त हामी कार्यसमितिबाट निर्णय गर्छौं । त्यसले गर्दा यसमा समस्याको विषय नै छैन ।

हामीसँग सर्वेक्षण भएको र सूचना प्रणालीमा आइसकेको त कुनै पनि गुनासो बाँकी छैन, सबै समाधान भएको छ । अहिले ४ लाख ३६ हजार गुनासो त हामीले सम्बोधन गरिसक्यौं । १ लाख ३१ हजार त लाभग्राहीको सूचीमा आइसकेका छन् । डेढ लाख बढी त पुनः सर्वेक्षण नै गरिसक्यौं । यो बिग्रियो भनेर त्यसमा टीकाटिप्पणी गरेर समय खेर फाल्नुपर्छ भन्ने पक्षमा छैन । राजनीतिक अस्थिरताको सिकार भयो प्राधिकरण भन्न चाहन्न । यसको पछाडि लाग्नुभन्दा अब छिटो गर्छौं, हिजो ढिलो भयो भनेर रुमल्लिने बस्ने हैन, हामीले छिटो काम गरिरहेका छौं ।

यो बीचमा हामीले यति धेरै गुनासो सम्बोधन गरिसकेका छौं । त्यसले गर्दा म सबै भूकम्प प्रभावित दाजुभाइ दिदीबहिनीहरूलाई के भन्न चाहन्छु भने तपाईंको गुनासो छ भने दर्ता

गर्नुस्, इन्जिनियर परिचलान गरेको वडामा निवेदन दिनुस्, वास्तविक मर्कामा परेको हुनुहुन्छ भने तपाईंले पाउनुहुन्छ, यसमा समस्या छैन ।

प्राधिकरणले भूकम्प प्रभावितहरूका लागि जीविकोपार्जनसम्बन्धी कार्यक्रम गरिरहेको पनि तपाईंले बताउँदै आउनुभएको छ, साथै ठूलो मात्रामा डकर्मीहरूलाई तालिम दिएको पनि भन्नुहुन्छ तर प्रभावितहरूको पुग्दा न जीविकोपार्जनको काम भएको भेटिन्छ, न डकर्मी नै पाइन्छन् ?

यहाँले जे भन्नुभएको छ, त्यस्तो स्थिति हैन, डकर्मीहरू गाउँमा पाइएनन् भन्ने अवस्था चाहिँ हैन, केही चाहिँ हामीले डकर्मी तालिम दिए पनि कोही कोही वैदेशिक रोजगारीमा जानुभएको छ । व्यक्तिगत स्वतन्त्रता हामीले रोकेर रोक्न सक्ने अवस्था हैन । जनशक्ति जति सकिन्छ, त्यति विकास गर्दै जाने हो । दोस्रो हाम्रो छिमेकी जिल्ला तराईबाट धेरै डकर्मी पुनर्निर्माणको काममा आउनुभएको छ । त्यसलाई हामी तालिम ओरिन्टेसनको काम गरिरहेका छौं ।

अर्को सुरक्षित घर बन्ने प्रक्रियामा सुरक्षित ढङ्गले बनेको छ कि छैन भन्ने सन्दर्भमा थर्ड पार्टी मेकानिज्म बनाएको छ । उसले र्यान्डम स्याम्पलिङ गर्छ, अध्ययनका लागि आफ्नै स्वतन्त्र संरचना बनाएको छ । त्यसो गर्दा सुरक्षित घर नभएर पैसा नपाएको केस २ प्रतिशतको हाराहारीमा आइरहेको छ । यस हिसाबले सुरक्षित घर बन्ने अवस्था अत्यन्तै राम्रो देखिएको छ । विश्व बैङ्कलगायतले ५ प्रतिशतसम्मलाई मान्य हुन्छ भन्छ । त्यसकारण सुरक्षित बनाउने म्यानुअलअनुसार कार्यविधि पनि बनाई सकेका छौं । तर जुन खालको रेन्ज देखिएको छ, त्यसमा सन्तोष मान्नुपर्छ जस्तो लाग्छ ।

जीविकोपार्जनको कार्यक्रमका निम्ति यहाँले भनेजस्तै ठूलो मात्रामा जीविकोपार्जनको कार्यक्रम सञ्चालन हुन सकेन, त्यो यथार्थ हो । निजी आवास निर्माणका निम्ति मात्रै ठूलो मात्रामा जनशक्ति बढी केन्द्रित भयो । साढे ३ लाखको हाराहारीमा मानिसहरू घरभित्र बसिसक्नुभएको छ । अब हाम्रो रोजीरोटी र जीविकोपार्जनको काम कसरी गर्ने भन्ने उहाँहरूको चासोको विषय बनेको छ । त्यसैले जीविकोपार्जनको कार्यक्रमहरू, आर्थिक

पुनरुत्थनको कार्यक्रमहरूका लागि विश्व बैङ्कसँग पनि छलफल अघि बढाएका छौं । अन्य दाताहरूसँग पनि कुरा गरिरहेका छौं । कार्यविधिको प्रस्ताव पनि अघि बढाइसकेका छौं ।

यसको निम्ति हामीले दुईवटा दृष्टिकोण अघि सारेका छौं । यसका लागि सम्बन्धित स्थानीय तहमार्फत नै कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने । किनकि अब हाम्रो संविधानले जीविकोपार्जन आर्थिक उपार्जनसँग सम्बन्धित काम पनि स्थानीय तहलाई दिइरहेको छ । स्थानीय तहबाटै अहिले कृषि, पशुपालनलगायत सम्पूर्ण कार्यक्रम सुरु भइरहेको छ । स्थानीय निकायमै त्यस्ता कार्यक्रमहरू पठाएर यो काम अघि बढ्दैछ ।

यस्तै एकीकृत व्यावसायिक सहूलियत दरको ऋणसम्बन्धी कार्यविधि जारी भएको छ, जसमा निजी आवासबाहेकका विभिन्न ६ वटा व्यावसायिक कर्जाहरूको व्यवस्था गरिएको छ र त्यसमा भूकम्प प्रभावितलाई पहिलो प्राथमिकता दिइन्छ भनेर उल्लेख भएको र क्याबिनेटले निर्णय नै गरेको छ । यसको प्रक्रिया नै आरम्भ भइसक्यो । यसमा ५ प्रतिशत सहूलियत दरको ऋणको ब्याज अनुदान दिने व्यवस्था गरिएको छ । सरल कर्जा दिनका लागि हामीले बैङ्कहरूसँग छलफल प्रक्रिया अघि बढाइसकेका छौं । बैङ्कहरू त्यो पैसा दिनका लागि राजी भइसकेका छन् ।

जनतासँग म यस्तो गर्न सक्छु भन्ने दृष्टिकोण छ, तर भनेजस्तो प्रस्ताव लेख्न सक्नुहुन्न । त्यसकारण हामीले प्रत्येक स्थानीय तहमा एक जना सामाजिक परिचालक आर्थिक पुनरुत्थानसँग काम गर्ने व्यक्ति राख्दैछौं । त्यसमार्फत यस्तो खालको प्रस्ताव तयार गर्ने, बैङ्कसँग पनि सम्पर्क गरिदिने, मार्केटिङमा पनि सम्पर्क गरिदिने, कार्यक्रम अघि बढाउन पनि सहजीकरण गरिदिने । यो गर्नका लागि स्थानीय तहलाई केन्द्रविन्दु बनाई यो काम अघि बढाइरहेका छौं । त्यसकारण अब हामी जीविकोपार्जन, आर्थिक सामाजिक उत्थानलाई केन्द्रित भएर नै अगाडि बढ्दैछौं ।

**पुनर्निर्माणका लागि विभिन्न गैरसरकारी संस्थाले पनि काम गरिरहेका छन् ।
उनीहरूको कामप्रति प्राधिकरण कतिको सन्तुष्ट छ ?**

यसमा अहिले हामी एउटा पुनरावलोकन गर्दैछौं, साँच्चै भन्ने हो यो विषयमा पुनरावलोकन गर्न आवश्यक छ । उनीहरूको काम हेर्ने सन्दर्भमा अलिकति ग्याप भएको रहेछ । अहिले हामीले प्रत्येक कार्यकारी समितिको सदस्यहरूको संयोजकत्वमा एउटा टिम बनाएका छौं । त्यसले सम्पूर्ण विवरणहरू सङ्कलन गर्दैछ र यथार्थमा कति काम भएको छ भनेर हेर्दैछ ।

अर्को कहाँ के भएको छ भनेर हेर्ने स्थानीय तहको जिम्मेवारी हो । उनीहरूलाई त्यसबारे थाहा हुन्छ, उनीहरूलाई हामी विवरण पठाइदिन्छौं । त्यसको आधारमा उनीहरूलाई त्यसको पुनरावलोकन गराउन थालेका छौं । त्यो भयो भने यसले 'क्लियर पिक्चर' निकाल्छ भन्ने लाग्छ ।

पुनः सर्वेबाट झन्डै १ लाख लाभग्राहीहरू थपिएका छन् । उनीहरूका लागि थप वित्तीय व्यवस्थापन आवश्यक पर्छ कि पर्दैन ? यसको अवस्था कस्तो छ ?

यसमा त्यस्तो समस्या छैन । हाम्रो पुनर्निर्माणमा ३ लाख र प्रबलीकरणमा १ लाख दिनुपर्ने त्योअनुसार हामीले लाभग्राहीको सूचीमा यति जति आउन सक्छ भनेर बजेटमै इन्ट्रिगेटेड गरेर राखिदिएको अवस्था छ । दोश्रो अर्थमन्त्रालय मार्फत हामीलाई निजी आवास पुनर्निर्माणका लागि बजेट अभाव हुन दिँदैनौं भन्ने प्रतिबद्धता छ । त्यसकारण बजेटमा समस्या हुने अवस्था छैन ।

अहिले पुनर्निर्माणका लागि खर्चको अवस्था कस्तो छ, दाताहरूले दिन्छु भनेर प्रतिबद्धता गरेको कति रकम प्राप्त भएको छ ? सरकारीतर्फबाट प्राप्त रकम कसरी खर्च भइरहेको छ ?

अन्तर्राष्ट्रिय सम्मेलनमा दाताहरूसँग ४ सय १० अरबको प्रतिबद्धता हो । त्यसबाहेक ६७ अर्ब बराबरको राहत उद्धारमा खर्च भएको देखिएको छ । त्यसकारण ३ सय ४३ अर्ब मात्रै हाम्रो वास्तविक प्रतिबद्धता हो । पञ्च वर्षीय योजनाका लागि ९ सय ३८ अर्ब बराबरको हाम्रो कूल आवश्यकता हो । त्यसले गर्दाखेरी दाताको सम्पूर्ण पैसा आउँदाखेरी पनि ३

सय ४३ अर्बमध्येमा २ सय ६२ अर्ब मात्रै नेपाल सरकारसँग सम्झौता भएर प्राप्त भएर अघि बढिरहेको अवस्था छ । त्यसबाहेक पनि हामीले थप छलफल अघि बढाएका छौं । यसमा विश्व बैङ्कलगायतका दातृनिकायहरूले हिजो प्रतिबद्धता गरेको भन्दा थप रकम पनि दिन सकिने गरेर छलफल अघि बढिरहेको छ ।

हाम्रो पुनर्निर्माणको पञ्चवर्षीय योजनाको मध्यावधि मूल्याङ्कन आन्तरिक हिसाबले गरेका छौं । यही माग ३ गते हामी निर्देशक समितिको बैठक बस्दैछौं र त्यही बैठकबाट आउने हाम्रो जति अवधि छ, २ वर्षको अवधिभित्र सम्पूर्ण योजना कार्यक्रमहरू स्वीकृति गरेर अगाडि बढ्ने योजना छ । त्यसमा चाहिँ ९ सय ३८ अर्बभन्दा कम रकम हुनेछ । नियमित कार्यक्रम सरकारको नियमित बजेटबाट गर्ने र अत्यावश्यक पुनर्निर्माणको काम चाहिँ प्राधिकरणले गर्ने यो एउटा दृष्टिकोण हामीले बनाएका छौं । स्वाभाविक ढङ्गले त्यसमा केही रकम कम हुनेछ, केही रकम हामी दाताहरूबाट थप गरेर ल्याउनेछौं । सरकारले केही रकमहरूको व्यवस्थापन गरेर जाने छ । अहिलेम्म १ सय ८६ अर्ब बराबरको रकम खर्च भइसकेको अवस्था छ । यो वर्ष १ सय ५१ अरब बराबरको बजेटको व्यवस्थाको अवस्था छ । त्यसकारण आगामी २ आर्थिक वर्षभित्रमा काम गरेर जानका निम्ति हाम्रो पुनरावलोकनबाट केही रकम कम हुने भएकाले हामीलाई रकमको अवस्थामा समस्या पर्दैन भन्ने लाग्छ ।

यद्यपि बजेट व्यवस्थाको चुनौती छ । सङ्घीय सरकार र प्रदेश सरकारका लागि खर्चको आफ्नो माग छ तर त्यो हुँदा पनि हामी दातृनिकायसँग पनि छलफल अघि बढाइरहेका छौं । हामी एउटा काम र खर्चको खाका बनाएर सबैका बीचमा प्रस्तुत गर्नेछौं र छलफल गर्नेछौं । त्यसले गर्दा स्रोतको व्यवस्थापन गर्न सकिन्छ भन्ने लाग्छ मलाई । बाइलेटेरल छलफलबाटै आवश्यक वित्तीय स्रोत जुटाउन सक्छौं भन्ने लाग्छ ।

सिंहदरबारको ३ भागमा धमाधम रेट्रोफिटिङ :

पश्चिम मोहोडामा अझै काम सुरु भएन

शम्भु दंगाल

विक्रम संवत् १९६० मा तत्कालीन प्रधानमन्त्री श्री ३ चन्द्र शमशेरले नेपाल सरकारलाई २ करोडमा बिक्री गरेको सिंहदरबारको एउटा भाग अझै बाँकी छ । २०३० साल असार २५ गते सिंहदरबारमा भीषण आगलागी भयो । दरबारको ३ भाग आगलागीमा परेर ३ भाग ध्वस्त भए पनि सेनाले यसको अगाडिको भाग जोगाउन सफल भएको थियो ।

सिंहदरबारको पश्चिम मोहोडास्थित सिंहदरबारको त्यही भाग २०७२ वैशाख १२ को भूकम्पको चपेटामा पर्यो ।

भूकम्पले सामान्य क्षति पुगेको दरबारको अघिल्लो खण्डलाई अहिले फलामको टेकोले घेरिएको छ । भूकम्प गएको झन्डै ४ वर्ष बितिसक्दा पनि यो भवनको मर्मत सम्भार सुरु हुन सकेको छैन । तर यअघि यो भवनलाई भत्काउने वा मर्मत गरेर प्रयोग गर्ने भन्ने सन्दर्भमा पटक पटक अध्ययन भएको छ । यसरी अध्ययनका लागि मात्रै २ करोडभन्दा बढी खर्च भइसकेको छ ।

अध्ययनका लागि इन्फ्राइस्ट्रक्चर इन्जिनियरिङ रिसर्च एन्ड कन्सल्ट्यान्ट प्रालिलाई प्राधिकरणले जिम्मेवारी दिइएको थियो । यो कम्पनीसँग प्राधिकरणले १ करोड ७० लाखमा सम्झौता गरेको थियो । असारमा काम गरेर भदौमा प्रतिवेदन बुझाउन यो कम्पनीले समयसीमा पाए पनि ढिलागरी प्रतिवेदन दिएको थियो । यो कम्पनीको प्रारम्भिक प्रतिवेदनअनुसार सिंहदरबारलाई रेट्रोफिट गर्न सकिने प्राधिकरणको भनाइ छ । पुरानो सिंहदरबारको भागलाई टेको लगाएर र प्लास्टिक ओड्याइएको छ ।

यो भवनमा गरिएको अध्ययन अनुसार रेट्रोफिट गर्न सकिने प्रतिवेदन आएको छ । प्राधिकरणको सीईओ ज्ञवालीले रातोपाटीसँग भने- 'प्रधानमन्त्रीज्यूको चाहना, हामी सबैको चाहना, सम्भव भएसम्म संरक्षण गरौं, सम्भव हुँदैन भने त्यसलाई त्यतिकै राखेर रेट्रोफिटिङ पनि नगर्ने, रेट्रोफिटिङ पनि नगर्ने गरेर राख्नु हुँदैन भन्ने हामी सबैको दृष्टिकोण हो । यो बीचमा हामीले अध्ययनको कामलाई सिध्यायौं, विज्ञहरूसँग पटकौं पटक हामीले छलफल अघि बढायौं र अहिले अहिले एउटा निष्कर्षमा पुगेका छौं कि सिंहदरबारलाई प्रारम्भिक प्रतिवेदनका आधारमा यसलाई रेट्रोफिटिङ गर्न सकिन्छ, यसलाई सुरक्षित बनाउन सकिन्छ र त्यहाँको स्टेट हललाई सञ्चालन गर्न सकिन्छ भन्ने निष्कर्षमा हामी पुगेका छौं ।'

अहिले यो भवनको मर्मतका विषयमा यसको डीपीआर र इन्जिनियरिङको काम सुरु भइसकेको उनले बताए ।

उनले भने- 'सिंहदरबार एउटा सबैको चासोको विषय, एउटा ऐतिहासिक धरोहर, यसलाई बचाउन सकिने अवस्था हामीले देख्यौं ।' डिटेल् डिजाइनको प्रतिवेदन आएपछि मात्रै यो भवनको रेट्रोफिटिङका लागि लागत आउने उनको भनाइ छ ।

भूकम्पपछि सिंहदरबारको पुरानो भवन अध्ययनका लागि जापानी संस्थाले पनि अध्ययन गरेको थियो । सो संस्थाले पनि सिंहदरबारलाई रेट्रोफिटिङ गरेर जोगाउन सकिने प्रतिवेदन दिएको थियो ।

२०७३ सालमा प्राधिकरणका तत्कालीन सीईओ डा. गोविन्दराज पोखरेल संयोजकत्वमा सिंहदरबार प्रबलीकरण सल्लाहाकार समिति बनाइएको थियो । विभिन्न क्षेत्रका व्यक्तित्वहरू रहेको प्रबलीकरण समितिको बैठकमा पनि सिंहदरबारको पुनर्निर्माण किन रोकेको भनेर दबाब सिर्जना भएको थियो ।

सिंहदरबारको चर्किएको यो भवनको अवस्थाबारे जापानी प्राविधिक टोलीले पनि अध्ययन गरेको थियो । उक्त टोलीले भौतिक संरचनाको स्क्यान गर्ने यन्त्र प्रयोग गरेर ४ महिनाअघि अध्ययन गरेको थियो । तर उक्त अध्ययन पर्याप्त नभएको भन्दै प्राधिकरणले विज्ञ समूहसहितको परामर्शदाता कम्पनीमार्फत अध्ययन गराइएको थियो ।

सिंहदरबारको ३ भागको रेट्रोफिटिङ :

सिंहदरबारको उत्तर, पूर्व र दक्षिणको भागमा 'रेट्रोफिटिङ'को काम भइरहेको छ । तर पश्चिम मोहोडाको दरबारको अगाडिको भाग अझै के गर्ने भन्नेमा अन्योलता कायमै छ । प्राधिकरणले २२ करोड लागतमा रेट्रोफिटिङ थालेको हो । शर्मा न्यु टेक्नोलोजी जेभी निर्माण व्यवसायीले रेट्रोफिटिङको काम गरिरहेको छ ।

ग्यालरी बैठक भवन : के हुन्छ पहिलो संसद भवन ?

सिंहदरबारस्थित ग्यालेरी बैठक भवन भत्काउने कि मर्मत सम्भार गरेर प्रयोग गर्ने भन्ने विषयमा अझै पनि विवाद छ । नेपालको पहिलो जननिर्वाचित संसद बैठक बसेको यो भवनमा २०६३ अधिसम्म संसदीय अभ्यास हुने गरेका थिए ।

यो भवनलाई संसद सचिवालयले संसदीय सङ्ग्रहालयका रूपमा विस्तार गर्न खोजेको छ भने प्राधिकरणले भत्काउन मिल्ने भए यसलाई भत्काएर विदेशी पाहुना बस्ने आवास निर्माण गर्न खोजेको छ ।

प्राधिकरणका सीईओ झवालीले भने- 'पहिले यसलाई भत्काउनुपर्ने भन्ने रिपोर्ट रहेछ । सकेसम्म बचाउन पाए हुन्थ्यो भन्ने धारणा रहेको छ । प्रशासनिक हिसाबले अध्ययनको काम अघि बढिसकेको छ । त्यो छिट्टै अगाडि बढ्छ ।'

झवालीले थपे- 'विदेशी राष्ट्रप्रमुख आउँदा पनि बाहिर कार्यक्रम गर्नुपर्ने अवस्था छ । बिमस्टेकको कार्यक्रम हुँदा सोल्टीमा र गोकर्णमा राख्नेभन्दा सुरक्षाको बारेमा चिन्ता भयो । सिंहदरबारको यो भागमा बनाउने हो भने सुरक्षित हुन्छ । हामीले केही कार्यक्रम गर्नुपर्छो भने बाहिर जानुपर्छ । यहाँ ठूलो खालको हल खोज्यो भने त्यस्तो हल पनि छैन । परराष्ट्र मन्त्रालयले एउटा अनुरोध गरिरहेको छ । एउटा त्यस्तो खालको बिल्डिङ बन्दा ठीक हुन्छ भन्ने उहाँहरूको आग्रह छ । त्यसलाई पनि विचार गरिरहेका छौं ।'

उनले ग्यालेरी बैठकलाई कसरी संरक्षण गर्न सकिने भए संरक्षण गर्ने र संरक्षण गर्न नसकिने भए भत्काउने उनले बताए ।

यता संसद सचिवालयका एक कर्मचारीले नाम उल्लेख नगर्ने सर्तमा भवन भत्काउने खर्चबापत ठूलै कमिसन आउने भएर भत्कानुपर्छ भन्ने पक्ष पनि सक्रिय रहेको बताए । उनले भने- ‘यो भवन भत्काउनुपर्ने कुनै आवश्यकता नै छैन । भित्र गएर हेर्न सक्नुहुन्छ धेरै क्षति भएको छैन । भत्काएर यसलाई पन्छाउन ठूलो खर्च लाग्छ । कतिपयले त्यसको पनि कमिसन आउने देखेका छन् । यसलाई अत्याधुनिक संसदीय सङ्ग्रहालय बनाउँदा राम्रो हुन्छ ।’

प्राधिकरणले भूकम्पपछि नेपालको पहिलो ऐतिहासिक भवनको रूपमा समेत रहेको ग्यालेरी बैठक भवनको अवस्थाबारे कुनै अध्ययन गरेको छैन ।

रानीपोखरी पुनर्निर्माण

गत असार ५ गते सम्पदाप्रेमी र स्थानीयवासीले काठमाडौं महानगरपालिकाकी उपमेयर हरिप्रभा खड्गीलाई रानीपोखरीको घाँस उपहार दिए । समयमा काम नगरेको भन्दै उनीहरूले यसरी विरोध गरेका थिए ।

यस्तै गत पुस २४ गते पुनर्निर्माणमा भएको ढिलाइको विरोध गर्दै नेपाली कांग्रेस निकटको विद्यार्थी सङ्गठन नेविसङ्घले रानीपोखरीमा फुटबल खेलेको थियो ।

तर यसरी रानीपोखरीमा फुटबल खेल्नु लोकतन्त्रमा विभिन्न तरिकारबाट आफ्ना कुरा अभिव्यक्त गर्न सबैलाई छुट रहेको राष्ट्रिय पुनर्निर्माण प्राधिकरणका सीईओ सुशील ज्ञवाली बताउँछन् ।

रानीपोखरी निर्माणको प्रक्रिया अघि बढिसकेको सीईओ ज्वालीको दाबी छ । तर यता काठमाडौँ महानगरपालिकाकी उपप्रमुख हरिप्रभा खड्गी भने अबको दुई तीन महिनापछि मात्रै रानीपोखरी पुनर्निर्माणको काम अघि बढ्ने बताउँछिन् ।

१८औँ राष्ट्रिय सुरक्षा दिवसको अवसर पारेर राष्ट्रपति विद्यादेवी भण्डारीले २०७२ माघ २ गते रानीपोखरीको शिलान्याश गरिन् तर उनले शिलान्याश गरेको नै ३ वर्ष बितिसक्दा पनि रानीपोखरीको काम अघिबढेको छैन । बरु महानगरपालिका अर्को बोलपत्र प्रकाशन गर्ने साइत हेरेर बसेको छ ।

पोखरीको बीचमा रहेको बालगोपालेश्वर मन्दिर बनाउने जिम्मा पुरातत्व विभागले लिएको छ भने पोखरीको भाग बनाउने जिम्मा काठमाडौँ महानगरपालिकाले लिएको छ ।

अझ रोचक कुरा त यसअघि महानगरपालिकाले आह्वान गरेको टेन्डर प्रक्रियामा जम्मा ३ मात्र निर्माण व्यवसायीले सहभागिता जनाएका थिए । तीमध्ये एउटाको कागजपत्र नमिलेको, एउटाको व्यवसाय दर्ता प्रमाणपत्र नै नभएको र एउटा निर्माण कम्पनीले लागत

इस्टिमेटभन्दा ११ प्रतिशत बढी रकम माग गरेको महानगरपालिकाका प्रवक्ता ईश्वरमान डङ्गोल बताउँछन् ।

प्रवक्ता डङ्गोलले रातोपाटीसँग भने- 'गएको कात्तिक २६ गते टेन्डर आह्वान भएको थियो । ३ वटा मात्र निवेदन परेको थियो । मङ्सिर ११ गते टेन्डर खोल्दा एउटाको कागजपत्र पुगेन, एउटा कम्पनीले व्यवसाय दर्ता नवीकरण नै भएको रहेनछ । अर्को रबिना कन्स्ट्रक्सनले लागत इस्टिमेटभन्दा पनि ११ प्रतिशत बढी रकम माग गरेर बोलपत्र पेश गरेको थियो । नियमअनुसार यसलाई पनि छनौट गर्न मिलेन र टेन्डर स्थगित भयो ।'

उनले महानगरपालिकाले रानीपोखरी पुनर्निर्माणका लागि फेरि बोलपत्र आह्वान गर्न लागेको बताए ।

महानगरपालिकाको हचुवा निर्णय : ६ करोड स्वाहा, लागत इस्टिमेट ३ गुणा बढ्यो

रानीपोखरी पुनर्निर्माणमा सुरुदेखि नै काठमाडौँ महानगरपालिकाले हचुवामा निर्णय गर्दा करोडौँ रुपैयाँको क्षति भएको छ । मेयरका रूपमा निर्वाचित भएर आएपछि विद्यासुन्दर शाक्यले रानीपोखरी वरिपरि कफी सप बनाउने, पोखरीको पिँधमा टायल हाल्ने आधुनिक पोखरी बनाउने योजना अघि सारेर काम सुरु गरेका थिए । उनले पोखरीमा कङ्क्रिटको पर्खाल लगाउने काम सुरु गरिसकेका थिए तर सम्पदाप्रेमीहरूको ब्यापक विरोध र दबाबका कारण पछि हट्न बाध्य भएका थिए ।

यता पुरातत्व विभागले पनि आरसीसी पिल्लरसहित बालगोपालेश्वरको मन्दिर बनाउन थाल्यो । विभागको कामको पनि विरोध भयो र अन्ततः प्रताप मल्लकालीन शैलीमा मन्दिर बनाउन तयार भयो । महानगरपालिकाले अहिले रानीपोखरी पुनर्निर्माणका लागि भ्याटबाहेक १२ करोड ६६ लाख लागत इस्टिमेट तयार पारेको छ । तर दुई वर्षअघि सुरुमा ६ करोड ११ लाखको लागत इस्टिमेट गरेकोमा तीन गुणा बढाएर १२ करोड ६० लाख रुपैयाँ पुर्याइएको छ ।

यसअघि महानगरपालिका र पुरातत्व विभागले हचुवाको भरमा काम गर्दा ५ करोड रुपैयाँ स्वाहा भएको छ ।

महानगरले वल्टडवाइड कँडेल केन के जेभी निर्माण व्यवसायीमार्फत रानीपोखरीमा कङ्क्रिटको पर्खाल लगाएको थियो । जनस्तरबाट व्यापक विरोध भएपछि ४ करोड खर्च गरेर लगाइएको कङ्क्रिटको पर्खाल भत्काउने निर्णय भएको छ ।

यस्तै पुरातत्व विभागले बालगोपालेश्वर मन्दिर निर्माणमा आरसीसी पिल्लर उठाएपछि त्यसको विरोध भयो । मन्दिर निर्माणका क्रममा पनि १ करोड गरी अहिलेसम्म रानीपोखरी पुनर्निर्माणका क्रममा ५ करोडभन्दा बढी रकम स्वाहा भइसकेको छ ।

पछि सुर्ती, चुना र इँटा प्रयोग गरेर परम्परागत शैलीमा मन्दिर बनाउन त थालियो तर जङ्गबहादुरले पुनर्निर्माण गरेको गुम्बज शैलीमा गर्ने कि प्रतापमल्ल कालीन शिखर शैलीमा गर्ने भन्ने अर्को विवाद सुरु भयो । प्रतापमल्ल कालीन शैलीमा बनाउने निर्णय भएपछि मन्दिर निर्माणको कामले गति लिन सकेको छैन ।

रानीपोखरी पुनर्निर्माणका लागि अर्को बोलपत्र आह्वान गर्ने प्रक्रिया पनि अझै सुरु भएको छैन । अब तत्कालै बोलपत्र आह्वान भए पनि वैशाखदेखि मात्रै रानीपोखरी पुनर्निर्माणको काम सुरु हुने देखिन्छ ।

अघिल्लो वर्ष पुस ११ गते रानीपोखरी निर्माणको विषयलाई लिएर महानगरपालिकाका मेयर विद्यासुन्दर शाक्य र उपमेयर हरिप्रभा खड्गीबीच विवाद भएको थियो ।

सरकारी निकायले मौलिकाता मासेर रानीपोखरी पुनर्निर्माण गर्न लागेको भनेर सर्वोच्च अदालतमा मुद्दासमेत परेको थियो । २०७४ पुस १३ गते दीपक विक्रम मिश्रले पुरातत्व विभाग समेतलाई विपक्षी बनाई मुद्दा दायर गरेका थिए । गत वर्ष नै माघ २ गते मौलिकता नबिग्रिने गरी पुनर्निर्माण भइरहेको प्रतिवेदन अर्को आदेश नभएसम्म एक महिनामा पेश गर्ने लिखित जवाफ परेपछि अन्तिम सुनुवाइका लागि पेश गर्नु भन्ने आदेश भएको थियो ।

रानीपोखरी पुनर्निर्माणबारे प्राधिकरण र महानगरको यस्तो छ भनाइ

सुशील झवाली, सीईओ, राष्ट्रिय पुनर्निर्माण प्राधिकरण

मैले दोस्रो कार्यकालका लागि जिम्मेवारी सम्हाले लगत्तै रानीपोखरीको कामलाई अगाडि बढाउन विभिन्न खालका छलफल अगाडि बढाई एउटा टुङ्गोमा पुर्याएको छु । रानीपोखरीको पुनर्निर्माणका लागि जुन मन्दिरको प्रतापकालीन शैली हो, त्यस ढङ्गले बनाउनेलगायतका कुरा अघि बढाएका छौं ।

जतिबेला प्राधिकरणको जिम्मेवारी मैले सम्हालि रहेको थिएँ । त्यो अवस्थामा रानीपोखरीको परम्परागत ढङ्गले पुनर्निर्माणको काम अगाडि बढाएकै थियौं । त्यो कामको ठेक्का प्रक्रिया पनि अघि बढेको थियो । शिलान्यासपछि काम अघि बढेको अवस्था हो । तर पछि त्यो बीचमा यहाँलाई थाहा छ, मेरो निरन्तरता प्राधिकरणमा रहन

सकेन । त्यो बीचमा त्यहाँ कङ्क्रिटको प्रयोग हुने, मौलिकतालाई ध्यान नदिने खालका अवस्थाहरू सिर्जना भएको रहेछ, जसकारण त्यहाँ विवाद उत्पन्न भयो ।

पुरातत्व विभागले हेरेको एउटा मन्दिरको पुनर्निर्माणमा निकै लामो विवाद भयो । कसैले यसलाई गुम्बज शैलीमा बनाउनुपर्ने भने, कसैले जङ्गबहादुरको समयमा भएको जस्तो र कसैले प्रतापकालीन समयको शिखर शैलीमा बनाउनुपर्छ भन्ने विवाद रह्यो । हामीले विज्ञहरूसँग छलफल गरेर एउटा निष्कर्ष निकाल्यौं । शिखर शैलीमा बनाउने भनेर त्यसको डिजाइनको काम सुरु भइसकेको छ । प्रेमनाथ मास्केलगायतको एउटा टिम बनाएर यो काम अघि बढिसकेको छ ।

पोखरीको पिँधमा कस्तो खालको निर्माण सामग्री प्रयोग गर्ने भन्ने विवाद रहेको थियो । त्यसलाई हामीले टुङ्गो लगाई कालीमाटी र बालुवा प्रयोग गर्न सकिन्छ भन्ने निष्कर्ष निकालेर विज्ञहरूलाई त्यो अध्ययन गर्न लगाएर त्यसको टेन्डर गर्न लगाएर टेन्डर प्रक्रिया सम्पन्न गरिएको छ । थाहा छैन महानगर उपप्रमुखले कसरी भन्नुभयो ? महानगरबाट हिजो मात्र लिएको रिपोर्टअनुसार टेन्डर स्वीकृत भएर सम्झौता गर्ने प्रक्रियामा अघि बढिसकेको छ ।

हरिप्रभा खड्की : उपमेयर, काठमाडौं महानगरपालिका

रानीपोखरी पुरातात्विक सम्पदा भएकाले यसको पुनर्निर्माण परम्परागत निर्माण सामग्रीले हुनुपर्छ भन्ने मेरो भनाइ हो । विज्ञहरूले त्यहाँ कङ्क्रिटको पर्खाल लगाएको भनेपछि म पनि झसङ्ग भएर हेर्न गएको थिएँ । यो त हाम्रो पुर्खाले छोडेर गएको चीज हो । यसलाई त हामीले संरक्षण गर्ने मात्र हो, बनाउने हैन । बनाउनु त पर्छ पहिलेकै निर्माण सामग्रीले बनाउनुपर्छ भन्ने मेरो भनाइ हो । यहाँ विदेशीहरू हेर्न आउने भनेकै पुरातात्विक सम्पदा हेर्न आउने हो । त्यही हेर्ने कुरा भएन भने हाम्रो आयस्रोत पनि मासिँदै जान्छ ।

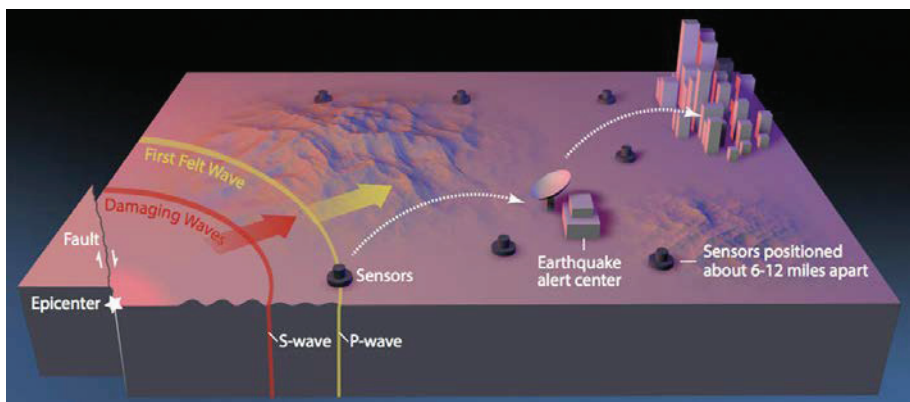
पहिला मन्दिर गुम्बज शैलीमा बनाउने भनेको तर प्रताप मल्ल शैलीमा बनाउनुपर्छ भन्ने भयो । पहिलाको ठेकेदारले कङ्क्रिटको पर्खाल फुटाउन फेरि पैसा मागेकाले पनि यसको निर्माणको काममा ढिलाइ भएको हो । उहाले मुद्दा हालेपछि काम सबै रोकिन थाल्यो ।

अब दुई दिन महिनाभित्र यसको काम सरु हुन्छ होला । अस्ति पनि मलाई सम्पदा प्रेमीहरूले घाँस उपहार दिन आए । त्यो कुरालाई म सकारात्मक नै लिन्छु । त्यो घच्चच्याउन आएको कुरालाई नकारात्मक रूपमा लिन्नँ । त्यसको भोलिपल्ट नै मैले त्यहाँ डोजर लगाउन लगाएँ । यसबारेमा मेयरसाबसँग पनि कुरा गर्छु । मुद्दा हालिदिएका कारण पनि ढिलो भएको हो ।

भूकम्प पूर्वसचेतना प्रविधि :

चीनमा भूकम्पको झट्का आउनभन्दा अघि नै सूचना !

२० सेकेन्डअघि मात्र सूचना पाए हताहतीमा ६३% कमी हुने

चीनले भूकम्प आउनुअघि नै सूचित गर्ने प्रणाली विकास गरेको छ । उसको दक्षिण-पश्चिम प्रान्त सिचुवानको राजधानी चेङ्दुमा यो आविष्कारको एक वर्षअघि परीक्षण पनि गरिसकिएको छ ।

यसका लागि रेडियो, टिभी, मोबाइलजस्ता धेरैवटा प्रसारण प्रणालीहरूको उपभोग गरेर भूकम्प धक्का आउनु केही सेकेन्डअघि नागरिकहरूलाई भूकम्प आउन लागेको चेतावनी दिन्छ ।

“भूकम्प आउनुअघि दिइने चेतावनी भूकम्पको भविष्यवाणी होइन,” ‘सिचुवान प्रोभिन्सकी ल्याब्रोटरी’ तथा ‘चेड्दु उच्च-प्रविधि प्रकोप न्यूनीकरण इन्स्टिट्युट’का प्रमुख वाड टुनले भने ।

यसबारे थप बताउँदै वाडले भने, “रेडियो तरङ्ग सिस्मिक (भूकम्पीय) तरङ्गभन्दा छिटो प्रसारण हुन्छ भन्ने सिद्धान्त प्रयोग गरेर यसले भूकम्पको धक्का आउनुअघि नै मानिसहरूलाई सुरक्षित हुन केही सेकेन्ड समय दिन्छ । यो प्रविधिमा भूकम्पको केन्द्रबाट तपाईं बस्ने क्षेत्र जति टाढा छ, तपाईंसँग उति नै बढी समय हुन्छ ।”

भूकम्पको पूर्व जानकारीले हुने फाइदा

अनुसन्धानहरूले भूकम्प आउनु ३ सेकेन्ड अघि थाहा पाइएमा हताहती सङ्ख्या १४ प्रतिशतले घटाउन सकिन्छ भन्ने देखाएको छ । त्यस्तै १० सेकेन्डअघि थाहा हुँदा ३९ प्रतिशत घट्छ भने २० सेकेन्डअघि थाहा हुँदा हताहती सङ्ख्या ६३ प्रतिशतले घटाउन सहयोग गर्छ ।

रासायनिक, आणविक उद्योगदेखि तीव्र गतिको रेलमार्ग र सहरी भूमिगत रेल सञ्जालजस्ता अत्यन्त संवेदनशील क्षेत्रमा भूकम्प आउनुअघिको चेतावनीले उल्लेख्य जीवन बचाउँछ र सहायक प्रकोप रोक्न सहयोग गर्छ ।

उनका अनुसार हाल चेड्दुको चेतावनी प्रणालीले २२ लाख वर्ग किमि समेटेको छ । त्यति क्षेत्रमा ६६ करोड मानिसहरूको बसोबास छ ।

७१ सेकेन्ड अघिनै दिइयो ७ रेक्टर स्केलको भूकम्पको पूर्व चेतावनी

यो प्रणाली चीनमा नै आविष्कार भएको भने होइन । यो प्रणाली प्रयोगमा ल्याउने चीन जापान र मेक्सिकोपछि तेस्रो मुलुक हो ।

सन् २०१७ अगस्त ८ मा सिचुवानको जिउझाङ्गोउ काउन्टीमा ७ रेक्टर स्केलको भूकम्प भएको थियो । यही प्रणाली प्रयोग गरेर उक्त भूकम्प आउनु ७१ सेकेन्डअघि नै भूकम्पको पूर्व चेतावनी नागरिकहरूलाई पठाइएको थियो ।

उक्त समय भूकम्पको इपिसेन्टरबाट ३०० किमि टाढा रहेको चेङ्दुका नागरिकहरूका प्रसारण माध्यमहरूमा अचानक '७१ सेकेन्डभित्र भूकम्प आउँदैछ' भनेर काउन्ट-डाउन सुरु हुन थालेको थियो ।

चेङ्दुकी बासिन्दा याङ लिविङले भूकम्प आउनुअघिको अवस्था स्मरण गर्दै भनिन्, "म काम गरिरहेको थिएँ, एक्कासि हवाई प्रतिरक्षा चेतावनीजस्तो आवाज आउन थाल्यो । त्यसपछि महिलाको स्वरको तीखो आवाजले भूकम्प सुरु हुने समयको काउन्ट-डाउन सुरु गर्न थाल्यो ।"

उनका अनुसार त्यसको १० सेकेन्डपछि पूरा भवन हल्लिन थाल्यो ।

सोही दिन भूकम्पको एपिसेन्टरबाट २०० किमि टाढा रहेको बेन्चुआनमा मानिसहरूलाई भूकम्प आउन ४० सेकेन्ड रहेको सूचना आएको थियो ।

चीनले सिचुवान र छिमेकी युन्नान प्रोभिन्समा २,००० वटा निगरानी केन्द्रहरू निर्माण गर्न सुरु भइसकेको छ ।

चाङ्ना अर्थक्वेक एडमिनिस्ट्रेसनले सन् २०२० सम्म चीनको भूकम्प प्रभावित सिचुआन, गेन्सु र युन्ना प्रोभिन्समा यस्ता १५,००० केन्द्र बनाउने लक्ष लिएको छ ।

यिनले जमिनमुनि ८ देखि २० किमि तलसम्मका खिचाव र ऊर्जाको तथ्याङ्कहरू सङ्कलन गर्छ ।

यसले अनुसन्धानकर्ताहरूलाई अझ राम्ररी भूकम्पीय गतिविधिहरूको निगरानी गर्न सक्षम बनाउँछ र भूकम्पबारे भविष्यवाणीलाई सम्भव बनाउँछ ।

चाइना अर्थकवेक एडमिनिस्ट्रेसनले भूकम्पको पूर्व चेतावनी दिने प्रणालीमा ३० करोड अमेरिकी डलर खर्च गरिसकेको छ । यस प्रणालीले भूकम्पले पैदा गर्ने पी-तरङ्गलाई पक्रिन्छ ।

यो भूकम्प ल्याउने एस-तरङ्ग आउनु केहीअघि नै सतहमा आइसक्ने हानि नगर्ने तीव्र गतिको तरङ्ग हो । एस-तरङ्ग पी-तरङ्गभन्दा केही सुस्त गतिमा प्रसार हुने भएकाले केही पछिमात्र जमिन हल्लाउन आइपुग्छ ।

यो प्रविधि आफैमा सन् २००८ मा सिचुवानमा आएको ७.९ रेक्टर स्केलको भूकम्पबाट भएको ठूलो हताहतीपछि विकास गर्न थालिएको थियो । उक्त समय आएको विशाल भूकम्पमा परेर ८०,००० मानिसहरूको ज्यान गएको थियो ।

यो प्रणालीको प्रभावकारिता आकस्मिक अवस्थामा मानिसहरूले के गर्नुपर्छ भन्ने जानकारीमा निर्भर हुने हङ्कङ पोलिटेक्निक युनिभर्सिटीमा भूकम्प खतरा व्यवस्थापनका सहायक प्राध्यापक डा. टिमोथी सिम बून-वीले भने ।

“त्यसको अर्थ त्यो थाहा दिइएको थोरै सेकेन्डमा मानिसहरूले सही निर्णय लिन्छन् कि लिँदैनन् भन्ने हो । मानिसलाई यति सेकेन्डपछि भूकम्प आउँछ भन्ने थाहा दिँदा उनीहरू भवनहरूबाट हामफाल्न थाले भने त यसले उल्टो असर गर्नथाल्छ । त्यसैले सर्वसाधारणहरूलाई उचित तालिम र शिक्षाको जरुरी पर्छ,” टिमोथीले भने ।

अगस्टमा आएको भूकम्पबारे गरिएको पूर्व चेतावनीले कतिको ज्यान बच्यो भन्ने विवरण प्राप्त भइसकेको त छैन । तर यो प्रविधि सन् २००८ को भूकम्प आउनु अघि हुन्थ्यो भने २०,००० देखि ३०,००० मानिसहरू बचाउन सकिने कुरा वाड टुनले गरेको एक अनुसन्धानको रिपोर्टले देखाएको छ ।

“हामीले भूकम्प आउनुअघिको पूर्वचेतावनीमा थप परिष्कार गर्दै लानुपर्छ र यसलाई अझ छिटो बनाउने र सटिक बनाउनुपर्छ,” डा. टिमोथीले भने ।

तर पूर्वचेतावनीले मात्र मानिसहरुलाई बचाउन नसक्ने टिमोथीले बताए । उनका अनुसार मुख्य ध्यान संरचना बलियो बनाउनमा नै दिनुपर्छ ।

“भूकम्प आफैले मार्दैन, संरचना र भवनहरुले मार्ने हो, ” उनले भने ।

स्रोत : सिन्हा र साउथ चाइना मोर्निङ पोष्ट

भूकम्पले क्षति भएका स्वास्थ्य संस्था निर्माणको काम बल्ल सुरु

अञ्चु तामाङ

काठमाडौं । माघ २ गते देशभर राष्ट्रिय भूकम्प सुरक्षा दिवस मनाइँदैछ । यो दिवस मनाउँदै गर्दा जो कसैलाई पनि तीन वर्षअघिको भूकम्पको सम्झना आउँछ । २०७२ वैशाख १२ को ७.८ म्याग्निच्युटको ठूलो भूकम्प र त्यसका पराकम्पनहरूमध्येका सबैभन्दा ठूलो वैशाख २९ को पराकम्पनबाट नेपालको स्वास्थ्य क्षेत्र पनि प्रभावित बन्यो ।

भूकम्पले ३१ जिल्लाका १ हजार १ सयभन्दा बढी स्वास्थ्य संस्थामा क्षतिग्रस्त बन्न पुगे, जसमध्ये अति प्रभावित १४ जिल्ला र अन्य जिल्ला गरी ५ सय ४४ स्वास्थ्य संस्था पूर्णरूपमा क्षतिग्रस्त भए ।

भक्तपुर, धादिङ, दोलखा, सिन्धुपाल्चोक, काभ्रेपलाञ्चोक, ललितपुर, मकवानपुर, रसुवा, सिन्धुली रामेछाप, ओखलढुङ्गा, काठमाडौं, गोरखा र नुवाकोट २०७२ को भूकम्पबाट अति प्रभावित जिल्लाको सूचीमा परेका छन् । यी जिल्लामा रहेका ८ सय ९६ स्वास्थ्य संस्थामध्ये ३ सय ६१ पूर्ण क्षति र ३ सय १ आंशिक क्षति हुन पुगे । भूकम्पपछि ती जिल्लामा तत्काल सेवा दिन सरकारले अस्थायी भवन बनाए पनि स्थायी भवन भने अहिलेसम्म बनेका छैनन् ।

हुन त सरकारले पूर्ण रूपमा क्षति भएका ५ सय ४४ वटा पक्की भवन वि.सं. २०७८ सालसम्म निर्माण गरिसक्ने जनाएको छ । तर यो लक्ष्य पूरा गर्नेगरी काम हुन सकेको

छैन । अहिलेसम्म एक दुईबाहेक पक्की भवन निर्माण हुन नसकेबाटै लक्ष्य पूरा नहुने सङ्केत देखिन्छ । भूकम्प गएको ३ वर्षपछि मात्रै पक्की भवन निर्माण सुरु भएको छ ।

पक्की भवन निर्माण बल्ल सुरु

भूकम्पपछि क्षति भएका स्वास्थ्य संस्था निर्माणमा ४५ वटा दातृनिकायले सहयोग गर्दै आएका छन् । जाइकाको सहयोगमा केन्द्रीय अस्पताल प्रसूतिगृह र वीर अस्पताल निर्माण कार्यको अन्तिम चरणमा छन् ।

स्वास्थ्य तथा जनसङ्ख्या मन्त्रालयका वरिष्ठ जनस्वास्थ्य प्रशासक प्रनय उपाध्ययका अनुसार सामान्य क्षति भएका स्वास्थ्य संस्था हजारभन्दा धेरै छन्, जसको मर्मत सकिएको छ । विगत ३ वर्षको अवधिमा सामान्य क्षति भएका स्वास्थ्य चौकी मर्मतको काम झण्डैझण्डै सकिएको उपाध्याय बताउँछन् ।

मन्त्रालयले पक्की भवन निर्माणको काममा यस आर्थिक वर्षदेखि गति लिएको छ । विभिन्न दातृनिकायको सहयोग र स्वास्थ्य मन्त्रालयको सहकार्यमा ४५ वटा पक्की भवन निर्माण भइरहेको मन्त्रालयको दाबी छ ।

सेवा प्रभावित हुन नदिन सुरुमा टेन्ट, त्यसपछि अस्थायी टहरा र अन्तिममा पक्की भवन निर्माण गर्ने सरकारको योजनाअनुसार यो वर्षदेखि पक्की भवन निर्माणलाई तीव्रता दिइएको हो ।

२ सय ६४ बनाइसक्नुपर्ने

पुनर्निर्माण प्राधिकरणको केन्द्रीय कार्यालयका इन्जिनियर रूपन शाहका अनुसार यो वर्ष २ सय ६४ वटा स्वास्थ्य संस्थाको पक्की भवन सम्पन्न गर्नुपर्नेछ । पुनर्निर्माण प्राधिकरणले स्वास्थ्य संस्थाको भवन निर्माण गर्ने जिम्मा लिएर केहीको निर्माण सुरु भइसकेको र कुनैको टेन्डर प्रक्रिया सुरु भएको छ । २ सय ६४ मध्ये नेपाल सरकारले ५३ वटा पक्की भवन निर्माण गर्नुपर्ने छ भने अन्य १ सय ५६ वटा भारत सरकारको अनुदानमा बनाउने तयारी छ ।

नेपाल सरकारले बनाउने ५३ वटा प्रत्येक स्वास्थ्य संस्थामा दुई करोडको दरले १ अर्ब ४ करोड बजेट विनियोजन गरिएको छ । १५ महिनाभित्रमा भवन निर्माणको काम सम्पन्न गर्ने उद्देश्यले स्वास्थ्य संस्थाका भवन निर्माण गर्ने काम भइरहेको प्राधिकरणले जनाएको छ ।

जग्गाको अभाव

आर्थिक वर्ष २०७३-०७४ मा युरोपियन युनियनको सहयोगमा ५ सय आंशिक क्षति भएका स्वास्थ्य संस्थाहरूको मर्मत र केही प्रिप्याब (अस्थायी) भवन बनाउने योजना स्वीकृत भई २ सय ९८ वटा संस्था संस्थाको मर्मत कार्य सम्पन्न भएको थियो । त्यस्तै आ.व. ०७४-०७५ मा सयवटा स्वास्थ्य संस्थाको मर्मत कार्य भएको थियो ।

पूर्ण रूपमा क्षति भएको स्वास्थ्य संस्थाको जग्गामा अस्थायी भवन निर्माण गरेको र पक्की भवन निर्माणको लागि ठाउँ अभाव भएको मन्त्रालयको भनाइ छ । जग्गा अभावले भवन निर्माणको काम अगाडि बढ्न केही कठिन भएको उसको दाबी छ । जग्गा खरिद गर्ने नीति नभएकाले स्वास्थ्य भवन निर्माणका लागि सार्वजनिक जग्गामा नेपाल सरकारले अनुमति दिनुपर्ने वरिष्ठ जनस्वास्थ्य प्रशासक उपाध्ययाको भनाइ छ । ‘जग्गा अभाव हुँदा भवन निर्माणको काम सोचेजसरी अगाडि बढ्न सकेको छैन । प्रिफ्याब अर्थात् अस्थायी हटरा ३ सयवटा बनाएको छ’, उपाध्यायले रातोपाटीलाई बताए । आ.व. ०७३÷०७४ देखि स्वास्थ्यका भवन निर्माण गर्ने जिम्मा स्वास्थ्य मन्त्रालयले पुनर्निर्माणलाई दिएको छ ।

यसरी बन्छन् नयाँ भवन

जनसङ्ख्या, बजार क्षेत्र, बिरामी र सडकलाई ख्याल गर्दै स्वास्थ्य चौकी र अस्पताल निर्माण गरिनेछ । त्यसका लागि प्राधिकरणले वर्गीकरण नै गरेको छ । अस्पताल एबीसीमा पनि १, २, ३ र ४ गरेर विभाजन गरिएको छ भने स्वास्थ्य चौकीलाई १, २, ३ र ४ गरेर विभाजन गरिएको छ ।

जाइकाले निर्माण गर्दै गरेको वीर र प्रसूतिगृहलाई ४ अर्ब जापानिज रकम छुट्याएको छ । यस्तै केएफडब्लूले बनाउने ४ वटा स्वास्थ्य संस्थाका लागि १० मिलियन युरो छुट्याएको छ । फेरि केएफडब्लूले नै थप ९ वटा भवन निर्माण गर्ने भनिएको छ, जसका लागि पनि १० मिलियन युरो नै छुट्याएको छ । यूएसएआईडी, जाइकालगायत नेपाल र अन्तर्राष्ट्रिय गरी भूकम्पपछि क्षति भएका स्वास्थ्य संस्था निर्माणको लागि ४५ वटा संस्थाहरूले सहयोग गरेका छन् ।

२४ वडा स्वास्थ्य चौकीविहीन

भूकम्प प्रभावित स्वास्थ्य संस्था निर्माणका लागि पुनर्निर्माण प्राधिकरण, सरकार र दातृनिकायको सहयोग छ । तर स्वास्थ्य क्षेत्रमा देखिएको ठूलो समस्या भनेको नियमित निर्माण गर्नुपर्ने भवन हो ।

सङ्घीयतापछि नियमित निर्माण गर्ने भवन कसले बनाउने, कहाँबाट बनाउने जस्ता विषय स्पष्ट नहुँदा भूकम्पले क्षति भएको स्वास्थ्य संस्थाभन्दा ठूलो समस्या उब्जिएको उपाध्याय बताउँछन् ।

मुलुक सङ्घीय अभ्यासमा गएपछि २ हजार ४ सय स्थानीय निकायका वडाहरूमा कुनै पनि स्वास्थ्य संस्था छैनन् । स्वास्थ्य मन्त्रालयले नियमित कार्यक्रम मार्फत वार्षिक ५ सय स्वास्थ्य संस्थाको भवन निर्माण तथा मर्मत गर्दै आइरहेको जनाएको छ ।

तर सङ्घीयता संरचनामा गएपछि मर्मत तथा निर्माणको काम स्थानीय, प्रदेश र केन्द्र सरकार कसले गर्ने भन्ने स्पष्ट पारिएको छैन । यसले पनि केही समस्या आएको सरोकारवालाहरू बताउँछन् । गत वर्षदेखि सरकारले नयाँ भवन निर्माणका लागि बजेट विनियोजन नगरेपछि भवन निर्माणको काम अलपत्र परेको स्वास्थ्य मन्त्रालयले जनाएको छ ।

मन्त्रालयका वरिष्ठ प्रशासक उपाध्यय भन्छन्, 'भूकम्पले क्षति पुर्याएको ५ सय ४४ भवनभन्दा क्षति नपुर्याएको जिल्लाहरूमा धेरै भवन निर्माण गर्नुपर्ने छ । सरकारको स्वास्थ्य भवन निर्माणका लागि निरन्तर वार्षिक कार्यक्रममा आउने बजेट गत वर्ष र यो आर्थिक वर्ष पनि आएन ।' ३ हजार उपस्वास्थ्य चौकी स्वास्थ्य चौकी परिमार्जन भएपछि २४ सय वडा स्वास्थ्य चौकीविहीन भएका हुन् ।

Government of Nepal
Ministry of Health & Population
Health Coordination Division

Status of Health Facility Reconstruction in 31 EQ Districts through tripartite agreement

SN	Type of Reconstruction	Status of Reconstruction			Total
		Completed	Ongoing	Planning	
1	Prefab Building	257	16		273
2	Retrofitting/Repairing	330			330
3	Shelter type	7			7
4	Semi Permanent Building	39			39
5	Permanent Building	4	28	10	42
	Grand Total	637	44	10	691

Note: 4 Prefab construction and 298 HF Repairing through DHO/DPHO by EU Fund in Redbook.

Contribution of Partner Organization

SN	Organization	Type of Reconstruction			Total
		Prefab/Shelter/ Semi permanent	Retrofitting/ Repairing	Permanent	
1	ADRA Nepal	4			4
2	America Nepal Medical Foundation (ANMF)	11			11
3	Asal chimeki Pokhara	5			5
4	Birat Nepal Medical Trust (BNMT)	7			7
5	Care Nepal	3			3
6	Community Devt Organization (CDO) Nepal	2			2
7	China Aid			1	1
8	Choice Nepal			1	1
9	DHO/DPHO (European Union (EU)Fund)	4	298		302
10	GIZ	33	3		36
11	Global Shapers			1	1
12	Good Neighbour International (GNI)	4			4
13	Himalayan Health Care	7	5	1	13
14	International Medical Corps (IMC)	21	1		22
15	JICA				
16	Kam for Sustainable Development			3	3
17	Karuna Foundation			1	1
18	KfW	13	3		16
19	KOIKA			13	13
20	Maltesar International	10		1	11
21	MdM France	3			3
22	MdM Spain	15	1		16
23	Nepal Youth Foundation	1			1
24	Nepal Health Foundation	1			1
25	Netherland Leprosy Relief	1			1
26	NHSSP	1			1
27	Nick Simon Institute	1	9		10
28	Nepal Red Cross	1			1
29	NWEDC	28			28
30	Nyaya Health Nepal (Possible)	1		3	4
31	One Heart Worldwide	19			19
32	PHASE Nepal		6		6
		3			3

SN	Organization	Type of Reconstruction			Total
		Prefab/Shelter/ Semi permanent	Retrofitting/ Repairing	Permanent	
33	Plan Nepal	1			1
34	Rewa Allaince	1			1
35	Rotary International			1	1
36	Rural Reconstruction Nepal	1			1
37	Save the Children	18			18
38	Sipradi			1	1
39	Suva Absar Gram	2			2
40	SWAN	10			10
41	TdH	4	1	8	13
42	Til Ganga Eye Care	1			1
43	UNICEF	74			74
44	USAID			7	7
45	World Vision International	8	3		11
	Grand Total	319	330	42	691

भूकम्पपछिको पुनर्निर्माणले अर्थतन्त्रमा वृद्धि ल्याउन सकेन, ९ खर्बको पुनर्निर्माणमा पौने २ खर्ब मात्र खर्च

एलिजा उप्रेती

भूकम्प गएको झण्डै चार वर्ष भएको छ । २०७२ सालमा गएको भूकम्पले कैयौं मानवीय र भौतिक क्षति भयो । भूकम्पले सिर्जना गरेको समस्याका बाबजुत भत्काएको भौतिक संरचनाको नवनिर्माण र पुनर्निर्माणले अर्थतन्त्रलाई चलायमान बनाउने अवसरका रूपमा विज्ञहरूले हेरेका थिए ।

भूकम्पमा ध्वस्त भएको भौतिक संरचना नवनिर्माण तथा पुनर्निर्माणका कारण स्वदेशमै कैयौंले राजेगारी पाउने, विकास निर्माणको काम हुन थालेपछि आर्थिक गतिविधि बढ्ने र अर्थतन्त्रमा सकारात्मक प्रभाव पार्ने कतिपयको बुझाइ थियो । तर भूकम्पपछिको पुनर्निर्माणले समयमै गति लिन नसक्दा अर्थतन्त्र बढाउन खासै मद्दत पुगेन ।

भूकम्पपछि पञ्चवर्षीय योजना सार्वजनिक गर्दै पुनर्निर्माणको काम सक्ने भनिएको थियो । पाँच वर्षमा ९ खर्बको आवश्यकता रहेको भनिए पनि पञ्चवर्षीय योजनाको तेस्रो वर्ष भइसक्दा २ खर्ब पनि खर्च हुन सकेको छैन । हालसम्म १ खर्ब ८६ अर्ब रूपैयाँ खर्च भएको पुनर्निर्माण प्राधिकरणले जनाएको छ ।

अर्थविद प्रा.डा. गोविन्द नेपाल भूकम्पपछिको निर्माणले जुन गति लिन्छ भन्ने सोचिएको थियो त्यसो हुन नसक्दा अर्थतन्त्र चलायमान हुन नसकेको बताउँछन् । उनी भन्छन्, “भूकम्पपछिको पुनर्निर्माणमा दाताहरूले ४ खर्बको प्रतिबद्धता जनाएका थिए तर

दाताको भन्दा सरकारको खर्च बढी भयो । यसबीचमा पुनर्निर्माणको जिम्मा लिएको पुनर्निर्माण प्राधिकरणको नेतृत्व २, ३ पटक परिवर्तन भयो । भूकम्पलगत्तै भारतले नाकाबन्दी लगायो, जसले गर्दा सो वर्ष १ प्रतिशतभन्दा कम आर्थिक वृद्धि भयो । त्यसपछिको वर्षमा ७ प्रतिशतले आर्थिक वृद्धि भएको थियो, जसले बढी आर्थिक वृद्धि भएको जस्तो देखियो तर त्यो बढी थिएन । भूकम्पले अर्थतन्त्रमा खासै ठूलो वृद्धि ल्याउन सकेन ।

विनाशकारी भूकम्पछि राष्ट्रिय योजना आयोगले गरेको पोस्ट डिजास्टर एसिसमेन्टका अनुसार कुल नोकसानीमा निजी क्षेत्रको नोकसान ७४ प्रतिशत अर्थात् करिब १ खर्ब १५ अर्ब ६ करोड रूपैयाँ बराबर थियो । यसमा मझौला तथा साना उद्योग व्यवसायमध्ये ९० प्रतिशत व्यवसाय क्षतिग्रस्त अवस्थामा भएको सो रिपोर्टले भनेको थियो । नेपाल उद्योग वाणिज्य महासङ्घका वरिष्ठ उपाध्यक्ष शेखर गोल्छा जुन हिसाबले भूकम्पपछि अर्थतन्त्रमा वृद्धि हुने अपेक्षा गरिएको थियो, सो नभएको बताउँछन् । उनले ४, ५ लाख मानिस अझै पनि छानोविहीन भएको र भूकम्पले क्षति भएको उद्योग पनि अझै तङ्ग्रिन समय लाग्ने देखिएको बताउँछन् । सरकारले विकास निर्माणमा समयमै काम र खर्च गर्न नसक्दा भूकम्पले अर्थतन्त्र चलायमान बनाउन नसकेको उनको तर्क छ ।

९ खर्बको पुनर्निर्माणमा पौने २ खर्ब मात्र खर्च

पुनर्निर्माणका लागि ९ खर्ब ३८ अर्ब रूपैया खर्चको पहिचान भएको हो, जुन पञ्च वर्षीय योजनाका लागि थियो । तर हालसम्म १ खर्ब ८६ अर्ब रूपैयाँ मात्र खर्च हुन सकेको पुनर्निर्माण प्राधिकरणका सीईओ सुशील झवाली बताउँछन् ।

उनका अनुसार अहिले १ खर्ब ९१ अर्ब रूपैयाँ स्वीकृति भएर काम अघि बढिरहेको छ । खर्च पुनरावलोकन गर्दा करिब ७ खर्ब खर्च हुने देखिएको छ । यद्यपि बजेट व्यवस्थापनमा पनि उत्तिकै चुनौती छ । झवाली सङ्घीय सरकार र प्रदेश सरकारका

लागि खर्चको आफ्नो माग भएकाले दातृ निकायसँग पनि छलफल अघि बढाइरहेको उल्लेख गर्छन् ।

यो वर्ष पुनर्निर्माणका लागि १ खर्ब ५१ अर्ब आवश्यक

चालु वर्ष पुनर्निर्माणका लागि १ खर्ब ५१ अर्ब रूपैयाँ आवश्यक रहेको पुनर्निर्माण प्राधिकरणले जनाएको छ । प्रधिकरण सीईओ झवालीले सो रकम आवश्यक रहेको औँल्याए ।

पुनर्निर्माणका लागि दाताहरूबाट ४ खर्ब १० अर्ब रूपैयाँको प्रतिबद्धता आएको हो । त्यसबाहेक ६७ अर्ब रूपैयाँ बराबर राहत उद्धारमा खर्च भइसकेको छ । यसकारण

वास्तविक प्रतिबद्धता भनेको ३ खर्ब ४३ अर्ब रूपैयाँ मात्रै हो । पञ्च वर्षीय योजना पूरा गर्न ९ खर्ब ३८ अर्ब रूपैयाँ बराबरको आवश्यकता छ । दाताको सम्पूर्ण पैसा आउँदा ३ खर्ब ४३ अर्ब रूपैयाँमध्येमा २ खर्ब ६२ अर्ब रूपैयाँ मात्रै नेपाल सरकारसँग सम्झौता भएर प्राप्त आउने प्रक्रिया अगाडि बढिरहेको छ ।

यसमा विश्व बैङ्कलगायतका दातृनिकायहरूले हिजो प्रतिबद्धता गरेको भन्दा थप रकम पनि दिन सकिने गरेर छलफल अघि बढेको छ । यही माघ ३ गते निर्देशक समितिको बैठकबाट २ वर्षको अवधिभित्र सम्पूर्ण योजना कार्यक्रमहरू स्वीकृति गरेर अगाडि बढ्ने योजना छ । त्यसका लागि ९ खर्ब ३८ अर्ब रूपैयाँभन्दा कम रकम हुनेछ ।

भूकम्पपछिको आर्थिक वृद्धिदर

२०७२ वैशाख १२ को भूकम्प र त्यसपछिको पराकम्पनले ८ हजार ८ सयभन्दा बढीले जीवन गुमाएका थिए । २२ हजारभन्दा बढी घाइते भएका थिए । भूकम्पपछि नेपाल सरकारले तयार गरेको विपतपछिको आवश्यकता पहिचान (पोस्ट डिजास्टर निड्स एसिसमेन्ट) प्रतिवेदन ७ खर्ब ६ अर्ब बराबरको क्षति भएको विवरण सार्वजनिक गरेको थियो ।

भूकम्प गएको वर्ष १ प्रतिशतभन्दा पनि कम आर्थिक वृद्धि भयो । भूकम्पले शिथिल बनेको देशको अर्थतन्त्रलाई भारतीय नाकाबन्दीले पनि अझ शिथिल बनायो । अर्थमन्त्री रामशरण महतले ल्याएको बजेटमार्फत ३.०४ प्रतिशतको आर्थिक वृद्धिको अनुमान

गरिएको थियो । सो वर्षको बजेट भूकम्पपछिको पुनर्निर्माणमा केन्द्रित भएर ल्याइएको थियो । आर्थिक वर्ष ०७४/०७५ मा अर्थमन्त्री कृष्णबहादुर महाराले ल्याएको बजेटले ६.९ प्रतिशतको आर्थिक वृद्धिको परिकल्पना गरेको थियो । दाताले दिएको खर्च र समयमै पुनर्निर्माण गर्न सक्थे भने अझ पनि आर्थिक वृद्धि गर्नसक्ने स्पेस रहेको विज्ञहरू औँल्याउँछन् ।

जापानी भवनहरूले यसरी ठूला भूकम्प पनि थेगछन्

टोकियो । जापानका भवनहरू विश्वमै सबैभन्दा बलिया भवनहरूमा गनिन्छन् । ती भवनको बलियोपनको रहस्य बनोटमा छ ।

त्यहाँ घर बनाउँदा घर उभिएको जमिन थर्किरहँदा, घरलाई नाच्ने गरी निर्माण गरिन्छ ।

टोकियो, ओसाका र योकोहामा सहरमा गगनचुम्बी भवनको अधिपत्य देखिन्छ ।

यी टावरहरूले विश्वका अन्य ठूला र विकसित सहरमा झैं त्यहाँको दैनिक जीवनको स्थिर पृष्ठभूमिको काम गर्छ । मानिस र ट्राफिकहरू सहरमा चलायमान हुँदा ती भने स्थिर रहन्छन् । यिनले व्यस्त सहरलाई बाँधेर राख्ने किलोको जस्तो काम गर्छ ।

तर भूकम्प आउँदा यो बुझाइ झुटो सावित हुन्छ । किनकि जापानमा गगनचुम्बी भवनहरू भूकम्पको समयमा एक खालको नाच देखाउँछन् ।

निरन्तरको खतरा

सन् २०११ को तोकोहु भूकम्पलाई जापानमा पछिल्लो समय आएको सबैभन्दा ध्वंशात्मक भूकम्प मानिन्छ । तर यो जापानलाई धक्का दिने धेरै भूकम्पीय घटनाहरूमध्ये एक थियो ।

जापानको द्विपमाला प्रशान्तीय आगोको वृत्त (रिड अफ फायर) भनिने क्षेत्रमाथि बसेको छ । यो क्षेत्रमा आएर युरेसिया, फिलिपिन्स र प्रशान्तीय तीन टेक्टोनिक प्लेटहरू जोडिएका छन् ।

प्लेटहरू जोडिएको स्थानमा एउटा प्लेटले अर्को प्लेटमुनि ठूलो बल लगाइरहेको हुन्छ । यसले गर्दा त्यहाँ असाधारण दबाव जम्मा भएर बस्छ । भूकम्प भनेको त्यो दबाव बाहिर निस्किएको प्रक्रिया हो । यो प्राकृति प्रकोपमा कुनै ऐरे गैरे सहरलाई धुलोमा मिलाउने सामाथ्र्य हुन्छ ।

माथिको तस्बिरमा सन् २०१६ मा आएको ६.४ म्याग्निच्युटको भूकम्पले क्युसु राजमार्गमा पुर्याएको क्षति देख्न सकिन्छ ।

उच्च सुरक्षाको मापन

तर जापानका टावर ब्लकहरू भने साधारण भवनहरू होइनन् । साना ठूला सबै भवनहरूले देशमा आउने भूकम्पहरू थोग्न सक्नुपर्छ ।

इन्जिनियरहरू मुख्य दुई तहको सुदृढतामा काम गरिरहेका हुन्छन् । पहिलो तहमा साना भूकम्पलाई कसरी थोग्ने भन्नेमा केन्द्रित भइन्छ । जापानका एक घरले आफ्नो जीवनकालमा तीन, चारवटा भूकम्प भोग्छन् ।

साना म्याग्निच्युटका भूकम्पले पार्ने कुनै पनि क्षतिलाई त्यहाँ स्वीकार्य हुँदैन । भवनहरू यति राम्ररी डिजाइन गरिएको हुनुपर्छ भूकम्पहरूले तिनमा सामान्य क्षति पनि पारेको हुनुहुँदैन ।

दोस्रो तहको मजबुतीअन्तर्गत विषम खालका भूकम्पलाई थोग्नेमा केन्द्रित भइन्छ । यस्ता भूकम्प थोरै मात्र हुन्छन् ।

भूकम्प प्रतिरोधी भवनको गुणस्तर स्तर सन् १९२३ मा आएको कान्टो भूकम्पपछि निर्धारण गरिएको हो । त्यो वर्ष ७.९ म्याग्निच्युडको ठूलो भूकम्प आएको थियो ।

उक्त भूकम्पले टोकियो र योकोहामामा निक्कै ठूलो क्षति पुऱ्याएको थियो, जसका कारण १,४०,००० मानिस मारिए ।

योभन्दा ठूलो म्याग्निच्युडको भूकम्पका लागि इन्जिनियरहरूको लक्ष भवनहरूलाई पूर्ण रूपमा बचाउने भन्ने हुँदैन । यस्तोमा मानवीय हताहतिबिना हुने भवनको क्षतिलाई स्वीकारिन्छ ।

“घर बनाउनको मुख्य उद्देश्य मानिसको जीवन रक्षा हो,” युनिभर्सिटी कलेज लन्डनका एक भूकम्प विज्ञ जिगी लुब्कोस्कीले भने, “त्यो न्यूनतम आवश्यकता हो ।”

धक्का सोस्ने प्रविधि

एक भूकम्पको असधारण शक्तिलाई थेग्नका लागि भूकम्पले जति सक्दो धेरै भूकम्पीय ऊर्जालाई सोस्नुपर्छ ।

“संरचनाले भूकम्पबाट आएको सबै ऊर्जालाई सोस्यो भने, त्यो ढल्ने डर हुँदैन,” सातोले भने ।

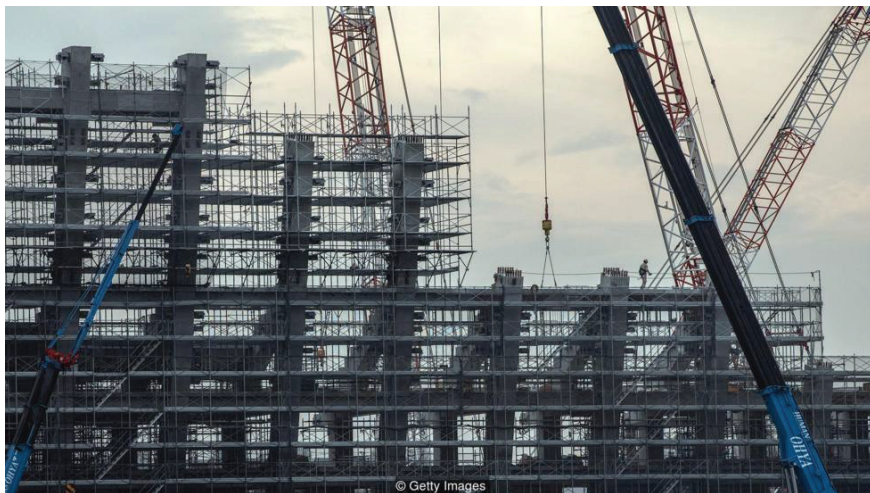
यो मुख्यता ‘सिस्मिक आइसोलेसन’ भन्ने प्रक्रियामार्फत हुन्छ । भूकम्पको धक्कालाई प्रतिरोध गर्नका लागि भवन अथवा संरचनालाई धक्का सोस्ने संरचनामाथि राखिन्छ । कहिलेकाहीं यो ३०-५० सेन्टिमिटर बाक्लो रबरको ब्यान्डेज मात्रैले पनि काम गर्छ ।

जगमा आउने भवनका खम्बाहरू यिनै रबरको प्याडमाथि बस्छन् । यसले गर्दा भवनको माथिल्लो ढाँचा हल्लिँदा रबरका यी सस्पेन्सनले ती झट्कालाई थेगेर भवनलाई ढल्न दिँदैनन् ।

शिरदेखि पाउसम्म मजबुती

भूकम्प थेंगे घर बनाउने सबैभन्दा प्रमुख तरिका भनेको भवनलाई त्यसको आधारसँग समायोजन हो ।

यसका अतिरिक्त घरको विभिन्न उचाइहरूमा चाल ठ्याम्परको प्रयोगले पनि भवनको मजबुती बढाउँछ ।

ठ्याम्पर हेर्दा ठ्याक्कै साइकलको पम्प जस्तो हुन्छ । पम्प दबाउँदा हावा निस्केको जस्तै यी ड्याम्पर्सको प्रयोग हावाको दबाव सहनका लागि हुन्छ । यसले भवनमा लाग्ने झट्का कम लाग्छ ।

“एक अग्लो भवन ५ फिटसम्म सर्न सक्छ तर निश्चित उचाइमा हामीले ठ्याम्पर प्रयोग गर्यौं भने यसलाई निक्कै कम मात्रामा न्यूनीकरण गर्न सकिन्छ । यसका लागि ठ्याम्परलाई दोस्रो तल्लादेखि माथिसम्म लगाइन्छ,” लुब्सकोस्कीले भने ।

सौन्दर्य र सुरक्षा

भूकम्पको ऊर्जालाई सोस्नु र कम्पनलाई कम गर्ने जटिल उपकरणहरूको प्रयोग मात्र भवनलाई भूकम्प प्रतिरोधी बनाउने विकल्प होइनन् ।

अन्य विकल्पहरूमा भवनको रूपरेखा र डिजाइन आफै पनि पर्छ । “सैद्धान्तिक रूपमा हामी भवनलाई सकेसम्म समान बनाउन चाहन्छौं,” लुब्कोवस्कीले भने, “यदि भवनको प्रत्येक तल्ला ठ्याक्कै उही उचाइका छन् र सबै कोलम ग्रिडिङ स्पेसिङ समान खालका छन् । भूकम्पको बेला भवनमा त्यति धेरै क्षति पुग्दैन ।”

तर आकर्षक गगनचुम्बी भवनका डिजाइनरहरू यी मापदण्ड एक एक पूरा गरेर घरको सौन्दर्यसँग सम्झौता गर्न चाहँदैनन् । यस कारण इन्जिनियरहरूले पालना गर्ने भूकम्पीय मापदण्ड र आर्किटेक्टको सिर्जनात्मक कल्पनाबीच तनाव उत्पन्न हुन्छ ।

‘हामीहरूबीच सबै द्वन्द हुन्छ’, टोकियोमा रहेको फर्म इजिरी स्ट्रक्चरल इन्जिनियर्सका निर्देशक नोरिहिरो इजिरिले भने, “सौभाग्यवश जापानका आर्किटेक्टहरू भूकम्पबारे शिक्षित छन्, त्यसैले इन्जिनियर र डिजाइनरहरू यसबारेमा छलफल गर्छन् र एउटा टुङ्गोमा पुग्छन् ।”

टोकियोमा रहेको स्काइट्री टावर विश्वको दोस्रो सबैभन्दा अग्लो संरचना हो । ‘नव भविष्यवादी’ शैलीमा निर्माण गरिएको उक्त भवनमा परम्परागत जापानी प्यागोडाका केही तत्वहरू पनि समाहित गरिएको छ । यसमा एउटा केन्द्रीय पिल्लर पनि छ, जसलाई भूकम्पीय ठ्याम्परसँग जोडिएको छ । यसले भूकम्पको ऊर्जालाई सोस्छ ।

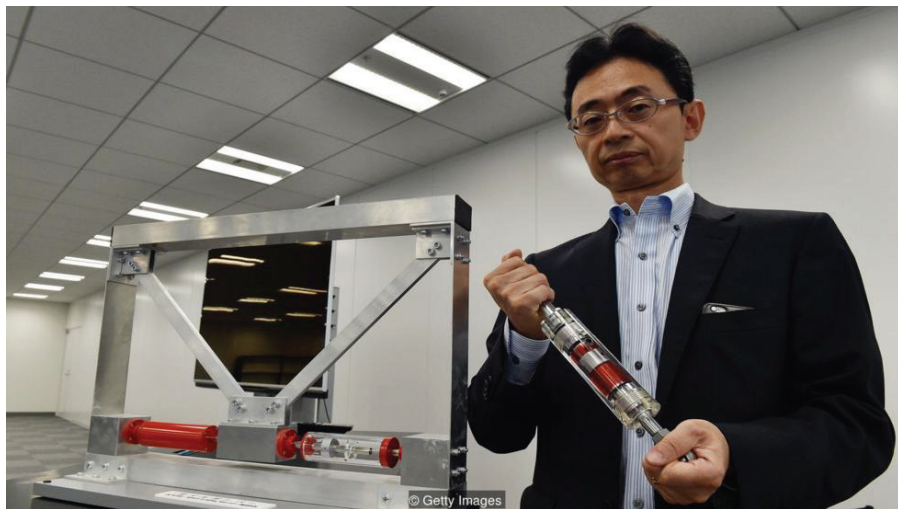
सुरक्षात्मक जाली

सस्तो, आकर्षक र उपयोगी दुवै हुने भूकम्पीय इन्जिनियरिङ समाधानमा काम गरिन्छन् ।

“जब म आर्किटेक्टसँग संरचनात्मक डिजाइनबारे छलफल गर्छु, म सधैं भूकम्पीय तत्वलाई भवनको सम्पूर्ण डिजाइनमा बाँड्नेमा ख्याल गर्छु,” उनले भने ।

“कहिले म ती तत्वहरूलाई भुइँमा जोड्ने उपाय पाउँछु, कहिलेकाहीं म पारदर्शी अथवा अर्धपारदर्शी तत्व विकास गर्न पनि सक्छु । कहिले चाहिँ तिनको स्केचमा म यस्तो ज्यामिति भेट्छु, जसलाई भूकम्पीय तत्वमा विकास गर्न सकिन्छ ।”

उदाहरणका लागि, जालिदार संरचनाले भवनको आधारलाई धरासायी हुनबाट रोक्छ । यदि एउटा भाग धरासायी भयो भने नजिक अर्को संरचना हुँदा त्यसले ऊर्जाको वितरण गरेर सोस्छ । परिणाम स्वरूप, जालिदार संरचनाले भवनलाई मजबुती प्रदान गरिन्छ । फेरि जालीदार संरचना आफैमा सुन्दर पनि हुन्छ ।

परिष्कृत भइरहेको डिजाइन

भूकम्प प्रतिरोधी भवन निर्माण गर्ने लक्ष निरन्तर जारी छ । अनुसन्धानदाताहरूले सक्रिय फल्टहरूलाई हेरेर भविष्यका भूकम्पले भवनलाई कसरी असर गर्छ भन्ने आँकलन गर्छन् । तर जापान वरपर आउने भूकम्पको समयसँगै शक्तिशाली हुँदै गएको देखिन्छ ।

यसले गर्दा पूर्वानुमान कठिन बन्दै गएको छ ।

तर के भविष्यका भवनहरूले सबैभन्दा ठूला भूकम्पलाई पनि कुनै क्षतिबिना नै थोग्न सक्छ?

“सैद्धान्तिक रूपमा त्यस्तो घर सम्भव छ । हामीले प्रयोग गर्ने आधारको आइसोलेसन प्रणाली, बेरिड, ब्रेस, ड्याम्परको प्रकारले त्यो हासिल गर्न सकिन्छ,” लुब्लोवस्कीले भने।

यसको जवाफ हामीलाई थाहा भएका सबै प्रविधिको निरन्तर परीक्षण गर्दै जातीदार डिजाइनजस्ता थप सिर्जनात्मक डिजाइनमा गरिने खोजमा भर पर्छ ।

कहिलेकाहीं सानो, प्रयोगात्मक संरचनाले इन्जिनियरहरूलाई सहयोग पुर्याउन सक्छ । यसमा कगावामा रहेको नाओसिमा भ्याभिलियनलाई अड्याउने पोलिहेड्रल जाली पनि हुन सक्छ ।

अग्रगामी सोच

प्राकृतिक प्रकोपको अनुमान गर्न नसकिने गुणको कारण प्रकोप नआएसम्म कुनै एक डिजाइनले अर्को कति मजबुत छ भन्न सकिँदैन । इन्जिनियर र आर्किटेक्टहरूले पछि मात्र तिनको डिजाइनको मजबुतीमा सुनिश्चित हुन सक्छन् ।

-बीबीसी माघ ९, २०७५

पुननिर्माणको चिनियाँ मोडल : यहाँबाट सिक्न सक्छन् नेपालका भूकम्पपीडित र पुननिर्माण प्राधिकरणका अधिकारीले

राजकुमार सिग्देल

सिचुवान । ८ हजार बढी सर्वसाधारणको ज्यान जाने गरी गएको भूकम्पको ३ वर्ष बितिसकेपनि नेपालमा पुननिर्माणको प्रगति सन्तोषजनक छैन ।

अझै पनि भूकम्प पीडितहरू टहरामा दैनिकी गुजार्न बाध्य छन् ।

सरकारी ढिलासुस्ती, कामदारको अभाव, आर्थिक अभाव जस्ता समस्याले अझै पनि प्रभावितहरू टहरामै दैनिकी गुजार्न बाध्य भएका हुन् ।

तर, गत वर्ष (८ अगष्ट, २०१७) चीनको सिचुवान प्रान्तमा पर्ने जाँझा जिल्लालाई केन्द्रबिन्दु बनाएर गएको विनाशकारी भूकम्पबाट ध्वस्त बनेका अधिकांश घरहरू पुननिर्माण सम्पन्न भइसकेका छन् ।

७ म्याग्निच्युडको भूकम्पले हजारौं घरहरू ध्वस्त भएको स्थानीय चीनियाँ कम्युनिष्ट पार्टीका अधिकारीहरूले जनाएका छन् ।

स्थानीय चिनियाँ कम्युनिष्ट पार्टीका समन्वय र सरकारको सक्रियतामा अहिले प्रभावित क्षेत्रका अधिकांश घरहरू निर्माण सम्पन्न भइसकेका छन् भने केहि निर्माणका क्रममा रहेका छन् । सबै घरहरू भूकम्प प्रतिरोधी हुनुका साथै आकर्षक समेत रहेका छन् ।

रेज जाई जुओ जाँझा काउन्टीकी कृषक हुन् । सन् २००८ को भूकम्प नराम्ररी भोगेर तङ्ग्रिदै गर्दा गत वर्ष फेरि भूकम्प आयो ।

गतवर्षको भूकम्पका कारण उनको घर पूर्ण रुपमा ध्वस्त भयो ।

भूकम्पबाट घर भत्किएपनि कुनै मानवीय क्षति नभोगेको उनको परिवारले अहिले घर निर्माणको काम अन्तिम चरणमा पुर्याएको छ ।

इट्टा, सिमेन्ट र रडलगायतका कच्चा पदार्थको प्रयोगबाट बन्न लागेको उनको पक्की घर चार तल्लाको रहेको छ ।

सरकारको ४० प्रतिशत अनुदानमा बनाइन लागेको उक्त घर भूकम्प प्रतिरोधी रहेको उनले बताइन् ।

कूल लागत १ लाख ४० हजार चिनियाँ युआन रहेको उक्त घर निर्माणमा सरकारी अनुदानका साथै सहूलियत ऋणबाट बनाइन लागेको उनले जानकारी दिइन् ।

‘भूकम्पपछि मेरो घर बनाउने हैसियत थिएन । तर सरकारी अनुदान र सहूलियत ऋणको व्यवस्था गर्दा अहिले घर निर्माणको अन्तिम चरणमा पुगेको छु’, उनले भनिन् ।

भूकम्पले घर ध्वस्त बनेपछि निराश बनेकी उनी, उनको परिवार र स्थानीय सरकारको यथेष्ठ सहयोगका कारण अहिले खुसी मात्रै भएका छैनन् भूकम्पको पीडा पछि भुलेका छन् ।

स्थानीयका अनुसार सरकारले आयआर्जनका लागि कृषि कर्ममा पनि सहयोग गरिरहेको छ ।

सो क्षेत्रको अवलोकनका लागि पुगेका नेपाली पत्रकारहरूले भूकम्पपछि सरकारले स्थानीयलाई उपलब्ध गराएको सहयोगको प्रशंशा गर्दै नेपालमा पनि सरकारले पीडितको व्यवस्थापनमा उचित ध्यान दिने हो भने पुनर्निर्माण छिटोभन्दा छिटो सम्पन्न गर्न सकिने कुरा बताए ।

आवास पुनर्निर्माणमा मात्रै नभई चीन सरकारले विद्यालयका साथै अरु सार्वजनिक निकायको पुनर्निर्माण तीब्र गतिमा गरिरहेको छ ।

असार १२, २०७५